

TAČKA IV

Univerzitet Crne Gore
Filozofski fakultet
Danila Bojovića bb
81400 Nikšić

VIJEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA

Poštovani,

Komisija za doktorske studije Filozofskog fakulteta je na sjednici održanoj 4.2.2022. godine dala mišljenje da mr Slađana Kavarić Mandić zadovoljava uslove za predaju doktorske disertacije pod nazivom *Filozofija Danka Grlića*. U vezi sa tim Komisija predlaže komisiju za ocjenu doktorske disertacije u sljedećem sastavu:

1. Prof. dr Savo Laušević, Filozofski fakultet UCG, Crna Gora;
2. Prof. dr Sead Alić, Sveučilište Sjever, Varaždin, Hrvatska;
3. Prof. dr Lino Veljak, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska. (mentor)

U prilogu su biografije i bibliografije članova predložene Komisije.

Nikšić, 7.2.2022.

Predsjednik Komisije za doktorske studije

Prof. dr Vladimir Drekalović

UNIVERZITET CRNE GORE FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ			
PRIMLJENO: 7.02.2022.			
ORG. JED.	BROJ	PRILOG	VRJEDNOST
01	356		

ISPUNJENOST USLOVA DOKTORANDA

OPŠTI PODACI O DOKTORANDU			
Titula, ime, ime roditelja, prezime	Mr Slađana (Dragan) Kavarić Mandić		
Fakultet	Filozofski fakultet Univerziteta Crna Gora		
Studijski program	Filozofija		
Broj indeksa	1/2017		
NAZIV DOKTORSKE DISERTACIJE			
Na službenom jeziku	Filozofija Danka Grlića		
Na engleskom jeziku	Philosophy of Danko Grlić		
Naučna oblast	Filozofija		
MENTOR/MENTORI			
Prvi mentor	Prof. dr sc. Lino Veljak	Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska	Filozofija
Drugi mentor	/	/	/
KOMISIJA ZA PREGLED I OCJENU DOKTORSKE DISERTACIJE			
Prof. dr Savo Laušević	Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore, Crna Gora	Filozofija	
Prof. dr Sead Alić	Sveučilište Sjever, Varaždin – Koprivnica, Hrvatska	Filozofija	
Prof. dr Lino Veljak	Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska	Filozofija	
Datum značajni za ocjenu doktorske disertacije			
Sjednica Senata na kojoj je data saglasnost na ocjenu teme i kandidata		18.3.2019.	
Dostavljanja doktorske disertacije organizacionoj jedinici i saglasnost mentora		Doktorska disertacija dostavljena: 1.2. 2022. Suglasnost mentora: 15.1.2022.	
Sjednica Vijeća organizacione jedinice na kojoj je dat prijedlog za imenovanje komisija za pregled i ocjenu doktorske disertacije			
ISPUNJENOST USLOVA DOKTORANDA			
U skladu sa članom 38 pravila doktorskih studija Slađana Kavarić Mandićje dio sopstvenih istraživanja vezanih za doktorsku disertaciju publikovala u časopisu sa (SSCI/A&HCI) liste kao prvi autor.			

Spisak radova doktoranda iz oblasti doktorskih studija koje je publikovao u časopisima sa (upisati odgovarajuću listu)

Kavarić Mandić, Slađana, „Dogma i stvaralaštvo: prilog vrednovanju Grlićeve kritike dogmatizma“, u: *Filozofska istraživanja*, Vol. 41, No.3, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2021.

Indeksiran u **A&HCI**;

Link ka radu: <https://hrcak.srce.hr/file/383925>

DOI: <https://doi.org/10.21464/fi>

ISSN 0351-4706 (tisak)

ISSN 1848-2309 (online)

Impact factor: <https://www.resurchify.com/impact/details/19700174225>

Štampana verzija rada data u prilogu.

Ostali radovi:

Kavarić, Slađana, Razgovor ili saslušanje? Komunikacijske kapacitete filozofije (i) umjetnosti, *In Medias Res*, Vol 8, br. 14, Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja, Zagreb, 2019.

ISSN 1848-6304

Link ka radu: www.centar-fm.org/inmediasres/index.php/in-medias-res-broj14#3inmediasres14

Kavarić, Slađana, Art as a Redefinition of History in Praxis Philosophy, *Folia linguistica et litteraria*, Institute for Language and Literature, Faculty of Philology, Montenegro, 2019.

ISSN 1800-8542

Link ka radu: www.folia.ac.me/image/26/Kavaric.pdf

Kavarić, Slađana, Praxis presjek u (jugoslovenskom) filozofskom vremenu, u: monografija *Plamene zore – 100 godina KPJ*, Narodni muzej Crne Gore, Cetinje, 2019.

ISBN: 978-9940-45-011-3

Obrazloženje mentora o korišćenju doktorske disertacije u publikovanim radovima

Rad pod naslovom „Dogma i stvaralaštvo: prilog vrednovanju Grlićeve kritike dogmatizma“, objavljen u publikaciji koja primjenjuje praksu međunarodnih dvostruko slijepih recenzija i nalazi se na relevantnim internacionalnim listama izvrsnosti predstavlja plod autoričinih istraživanja teme doktorske disertacije. Napisan u skladu s najvišim standardima, ovaj rad se djelomično koristi u samom tekstu doktorske disertacije, što je u potpunosti u skladu s akademskom praksom. U manjoj mjeri koriste se i elementi druga tri navedena rada, koji su također plod autoričinih predistraživanja u sklopu pripremnih radnji na pisanju disertacije.

Datum i ovjera (pečat i potpis odgovorne osobe)

U (navesti grad),
(navesti datum)

DEKAN

MP

Prilog dokumenta sadrži:

1. Potvrdu o predaji doktorske disertacije organizacionoj jedinici
2. Odluku o imenovanju komisije za pregled i ocjenu doktorske disertacije
3. Kopiju rada publikovanog u časopisu sa odgovarajuće liste
4. Biografiju i bibliografiju kandidata
5. Biografiju i bibliografiju članova komisije za pregled i ocjenu doktorske disertacije sa potvrdom o izboru u odgovarajuće akademsko zvanje i potvrdom da barem jedan član komisije nije u radnom odnosu na Univerzitetu Crne Gore

Prof. dr Lino Veljak

Životopis

Rođen 1950. u Rijeci, diplomirao (1973), magistrirao (1976: «Filozofijske osnove teorije odraza») i doktorirao (1982: «Filozofija prakse Antonija Gramscija») na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1974. do 1976. nastavnik filozofije i logike na Drugoj gimnaziji u Zagrebu, 1976. asistent u Institutu za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu (od 1978. Odjel za povijest filozofije Centra za povijesne znanosti, gdje je 1978. stekao suradničko zvanje znanstvenog asistenta). U istom zvanju radi od 1979. na Katedri za teorijsku filozofiju Odsjeka za filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 1983. izabran u zvanje docenta, 1990. u zvanje izvanrednog profesora, a 2002. u zvanje redovitog profesora.

Od 1992. predstojnik Katedre za ontologiju. Dužnost pročelnika Odsjeka privremeno obavljao 1982/83. Od 1992. do 1994. te od 2006. do 2010. bio pročelnik Odsjeka, a nakon toga je zamjenik pročelnika.

Akad. godine 1990/91. boravio kao Humboldtov stipendist na Sveučilištu u Frankfurtu. Gostovao na većem broju domaćih i inozemnih sveučilišta. Od 2001. do 2008. dopunski je predavao filozofiju povijesti na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, a od akad. godine 2005/06. do 2009. i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Nakon toga predavao je dvije godine spomenuti kolegij na Odjelu za filozofiju Sveučilišta u Zadru.

Bio je voditelj nekoliko znanstveno-istraživačkih projekata, član je raznih uredništava i savjeta filozofskih časopisa i u više navrata član Upravnog odbora Hrvatskog filozofskog društva a od 2009. do 2011. predsjednik HFD-a.

U više mandata bio je član Matičnog odbora za filozofiju i teologiju, a predsjednik tog odbora je od 2017. do 2021. Od 2005. do 2020. također je bio i voditelj poslijediplomskog doktorskog studija filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Publikacije

Knjige

- *Uvod u ontologiju*, Naklada Breza, Zagreb, 2019.
- *Marksizam i teorija odraza*, Naprijed, Zagreb, 1979.
- *Filozofija prakse Antonija Gramscija*, SIC, Beograd, 1983.
- *Horizont metafizike*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1988.
- *Raspuća epohe*, Biblioteka "Pitanja", Zagreb, 1990.
- (ed.), *Človek-demokracija-poznanie*, Kalligram, Bratislava, 2000.
- (co-ed.), *Between Authoritarianism and Democracy. I: Institutional Framework*, CEDET, Belgrade, 2003.

- *Od ontologije do filozofije povijesti*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2004.
- (co-ed.), *Between Authoritarianism and Democracy. II: Civil Society and Political Culture*, CEDET, Belgrade, 2005.
- (ur.), *Gajo Petrović – čovjek i filozof*, FFpress, Zagreb 2007.
- (ur.), *Filozofija i suvremenost. Zbornik radova s konferencije povodom 80. obljetnice rođenja Danila Pejovića*, FFpress, Zagreb, 2010.
- *Prilozi kritici lažnih alternativa*, Beograd: Otkrovenje, 2010.
- (ur.), *Gajo Petrović, filozof iz Karlovca*, HFD, Zagreb 2014.
- (s M. Labusom, A. Maskalan i M. Adamović), *Identitet i kultura*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb 2014.
- (ur.), *Znanost, filozofija i suvremenost*, HFD, Zagreb 2015.
- *Uvod u ontologiju*, Naklada Breza, Zagreb 2019.
- *Izazovi našeg vremena*, HFD, Zagreb 2020.

Rasprave (uži izbor)

- Marksov pojam revolucije, *Praxis*, 11(1974), br. 3-5, str. 303-316.
- Aspekti Grličeve kritike dogmatizma, u: *Umjetnost i revolucija*, Naprijed, Zagreb 1989, str. 77-92.
- La contemporaneità della filosofia vichiana, *Bollettino del Centro di studi vichiani*, 21(1991), p. 101-116.
- Problem napretka u svjetlu promjena u Istočnoj Evropi, *Filozofska istraživanja* (1991), br. 40, str. 271-277.
- Sozialer Fortschritt und Lebenswelt, *Synthesis Philosophica* 6(1991)
- Rehabilitierung der lateinischen und humanistischen Tradition, *Synthesis Philosophica* 7(1992)
- Eine ontologische Betrachtung möglicher Perspektiven der Demokratie in Ost-Europa, u: M. B. Zágorská et. al. (ur.), *Human Identity*, Slovak Academy of Sciences, Bratislava, 1993., str. 198-201.
- Gajo Petrović, un maestro della critica radicale, *Marx centouno* (1994)
- O zmysle filozofie, *Filozofia* 49(1994)
- Kultura života i civilizacija smrti, *Hijatus*, 2(1996), br. 3, str. 3-7.
- Samodovoljnost kulture i slom civilizacije, u: *Jezici i kulture u doticajima/Lingue e culture in contatto*, Pedagoški fakultet u Puli, Pula 1996., str. 213-219.
- The Collapse and Reconstruction of Legitimacy, *Nationalities Papers*, 25(1997), n. 3, p. 443-454.
- Politički dualizam Norberta Bobbija, u: N. Bobbio, *Desnica i ljevica*, Feral Tribune, Split 1998, str. 133-148.
- Uspon i kriza ideje napretka, *Helios* 1(1998), br. 1, str. 35-42.
- The Paradigm of the Possible Future, *Dialogue* 4(1998), n. 9-10, p. 52-60.
- Petrićev monizam, u: *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija Dani Frane Petrića*, HFD/Grad Cres, Zagreb-Cres 1999, str. 95-103.
- Development, Modernization and Civil Society, u: *Civil Society in the Countries in Transition*, Agency of Local Democracy/Open University, Subotica 1999, p. 135-142.

- O metodi istraživanja nacionalne filozofijske baštine, u: *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb 2000, str. 61-68.
- Petrićev pojam bitka, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 26(2000), br. 51-52, str. 133-140.
- Budućnost filozofije, u: *Znanost za 21. stoljeće*, Klub hrvatskih humboldtovaca, Zagreb 2001, str. 9-17.
- Pojam istine u djelu Gaje Petrovića, u: *Zbilja i kritika*, Antibarbarus, Zagreb 2001, str. 31-39.
- Reaching for Europe, *R/evolution and Order*, Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade 2001, p. 215-223.
- Poimanje istine kao odredbeni moment karaktera obrazovanja, *Metodički ogledi*, 8(2001), br. 13, str. 9-16.
- L'integrazione europea dei paesi della ex-Jugoslavia nell'epoca della globalizzazione, u: *L'identità culturale europea nell'età della globalizzazione*, Centro di studi economici e sociali Dialoghi Europei, Trieste 2001, p. 31-37.
- Medzinarodna recepcia filozofie Praxis-u, *Filozofia* 57(2002), n. 2, p. 116-122.
- The Future od Philosophy, *Facta universitatis*, 2(2002), n. 9, p. 597-604.
- Iskušenja na putu oblikovanja identiteta, u: *Integracija i tradicija*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2003, str. 171-178.
- Znanost, tehnika, napredak, *Filozofska istraživanja*, 23(2003), br. 88, str. 69-75.
- Identità e sovranità, u: *Le guerre cominciano a primavera*, Rubbettino, Saveria Mannelli 2003, str. 115-124.
- Etičke i političke antinomije demokracije, *Filozofska istraživanja*, 24(2004), br. 92, str. 165-171.
- Povijesno mišljenje u djelu Milana Kangrge, *Filozofska istraživanja*, 24(2004), br. 94-95, str. 701-706.
- Obrazovanjem protiv predrasuda, *Filozofska istraživanja*, 25(2005), br. 97, str. 453-458.
- (2005) Lino Veljak: Antitetička solidarnost?
- Lino Veljak: Ontologizacija rodne diferencije
- (2006) Lino Veljak: Einsteinova specijalna teorija relativnosti i aktualni prijevori u filozofiji
- (2007) Lino Veljak: O korijenima marginalizacije filozofija na Mediteranu
- (2008) Lino Veljak: Čovjek kao metafizička utvara
- (2008) Lino Veljak: Utemeljitelji Hrvatskog filozofskog društva u borbi protiv dogmatizma
- Die Erbschaft der Praxis-Gruppe und die antithetische Solidarität, *Arhe* 6(2006), N. 10, p. 31-39.
- Neumitnost globalizacije, nužnost alternative i pitanje o odgovornosti, *Filozofska istraživanja* (2009), br. 113, str. 7-13.
- Povijest i metafizika, u: *Vječno u vremenu*, Kršćanska sadašnjost/Teologija u Rijeci, Zagreb-Rijeka 2010, str. 101-112.
- (2009) Lino Veljak: Ibn Haldun i Vico. O mediteranskom utemeljenju cikličkog poimanja povijesti
- Medij ideologije (2010) Lino Veljak: Medij ideologije
- Sull'abuso della persona, u: N. Allocca et. al (ur.), *Persona/persona. Coscienza, individuo, società*, Edizioni Kappa, Roma 2011, p. 195-201.

- On Ideology: An Metaphilosophical Approach, *News and Views* 25(2010), n. 1, p. 70-89.
- Jednakost bez slobode ili jednakost bez pravednosti? *Filozofska istraživanja*, 31(2011), br. 121, str. 57-63.
- Socijalizam ili barbarstvo?, u: Gde je nestala Roza Luksemburg, Res publica, Beograd 2011, str. 171-180.
- Jaspersova *Filozofska vjera*, u: K. Jaspers, *Filozofska vjera*, Naklada Breza, Zagreb 2011, str. 111-117.
- S onu stranu dogmatizma i relativizma, *Filozofska istraživanja* 32, sv. 3-4, str. 443-452.
- Veljak Agnosticizam i vjerski indiferentizam, *Diacovensia* 21 (2013.) 2, 237-249.
- "Aktualnost Jaspersove filozofije", u: B. Pešić/D. Tolvajčić (ur.), *Filozofija egzistencije Karla Jaspersa*, HD «Karl Jaspers», Zagreb 2013, str. 33-43.
- "Ontologija i metafizika", *Logos*, 1(2013), br. 2, str. 9-19.
- Principi ontologije i pitanje o primatu ontologije nad logikom i gnoseologijom, *Studia lexicographica*, 5(2011), br. 9, str. 5-20.
- „Identità e verità“, *Paradigmi. Rivista di critica filosofica*, 31(2013), no. 3, p. 159-168. (dostupno u Knjižnici Filozofskog fakulteta)
- Praktična i praktička filozofija, *Filozofska istraživanja* 4/2013, str. 603-610
- "Metafizički korijen zla", 3. program Radio Beograda, proljeće 2014. (Metafizički korijen zla)
- "Hegel and Marx in the Times of Globalization" u: *Facta universitatis*, vol. 13 (2014), no. 1 Series Philosophy, Sociology, Psychology and History (Hegel and Marx in Times of Globalization)
- "Metafizički temelji politika identiteta", u: Mladen Labus, Lino Veljak, Ana Maskalan i Mirjana Adamović, "Identitet i kultura", Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb 2014., str. 55.-75. (Identitet i kultura)
- "Dvije strategije historijskog revizionizma", u: Milo Petrović (ur.), *Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam*, Udruženje "Španski borci 1936-1939" i Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014, str. 60.-67 (Veljak revizionizam)
- "Filozofijski misliti povijest u epohi postmoderne", u: "Simpozij Abdulah Šarčević – filozofsko iskustvo vremena (znanost, filozofija, umjetnost)", Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2014, str. 13-19 (Veljak AS 2011)
- Gajo Petrović, filozof iz Karlovca (ur. Lino Veljak), HFD, Zagreb 2014.
- "Nužna pojmovna razgraničenja", u: *Zapisi o totalitarizmu* (ur. Marijan Krivak i Željko Senković, izd. Filozofski fakultet Osijek, Sveučilište J.J. Strossmayera, Osijek 2014), str. 15-24.
- "Prva međunarodna konferencija o Frani Petriću", u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, br. 80 (2014), str. 491-502.
- "Tipologija kritike praxisa", u: B. Mikulić /M. Žitko (ur.), *ASPEKTI PRAXISA*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2015, str. 48-57.
- "Philosophy in Times of Regression", *Dialogue and Universalism*, No. 2 /2016, pp. 5-11.
- "Ortega y Gasset i Unamuno", *FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA*, 140, God. 35 (2015) Sv. 4
- Lino Veljak: *Das Ende der Philosophie?*, *SYNTHESIS PHILOSOPHICA* 58 (2/2014) pp. (325–332)

- Marija Selak, Lino Veljak: The World as Human-Produced World in the Philosophy of Giambattista Vico, SYNTHESIS PHILOSOPHICA, 60 (2/2015) pp. (179–187)
- “Radomir Konstantinović kao fenomenolog duha u epohi širenja palanke”, u: A. Đurić Bosnić(ur.), O DUHU OTVORENOSTI, Gradske biblioteka Subotica/IKD University Press, Subotica/Sarajevo 2016, str. 51-56.
- “(Ne)moć morala”, BOŠNJAČKA PISMOHRANA, br. 42-43 (2016), str. 49-55.
- O takozvanom principu manjeg zla, FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA, br. 144 (2016), str. 633-639.
- Istraživanja povijesti srpske filozofije (s M. Mlakarom), FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA, vol. 37, br. 1 (145), 2017.
- Multikulturalizam nasuprot fundamentalizmu, FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA, vol. 37, br. 2 (146), 2017.
- “O modernom i postmodernom pristupu religiji”, EIDOS, (I)1/2017, str. 59-64.
- “Predmet filozofije religije” (s M. Mlakarom), u: D. Tolvajčić, I. Mršić Felbar, N. Malović i A. Čubelić (ur.), Filozofija i religija. Suvremene perspektive, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta Zagrebu/Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2018, str. 19-31.
- “Kritika političke ekonomije kao ontologija društvenog bitka”, u: G. Sunajko i M. Višić (ur.), Karl Marx, Naklada Breza, Zagreb 2018, str. 27-39.
- “Odakle potreba za vođom”, u: G. Jovanović i S. G. Marković (ur.), Psihologija i kultura II, Univerzitet u Beogradu-Fakultet političkih nauka / Institut za evropske studije, Beograd 2018, str. 63-70.
- Zastarjelost istine, In Medias Res : Journal of the Philosophy of Media, Vol.7 No.12 May 2018.
- “Kontekst i značenje Marxova Kapitala”, Eidos, vol. I (2/2018), str. 16-27.
- “O nužnosti jedinstva teorijske i praktičke filozofije”, u: I. Dodlek, N. Malović i Ž. Pavić (ur.), Religija između hermeneutike i fenomenologije, KBF Sveučilišta u Zagrebu/Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2018, str. 17-26.
- Filozofija između diskursa religije i diskursa znanosti, u: D. Vukasović, P. Matić (ur.), Diskurs i politika, Institut za političke studije, Beograd 2019, str. 47-61.
- “Metafilozofija i redukcionizam u metodologiji društvenih znanosti”, u: B. Mikulić i M. Žitko (ur.), Metafilozofija i pitanja znanstvene metodologije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2020, str. 157-182.
- “Antonio Gramsci kao filozof”, Arhe, 33(2020), str. 7-26.
- “Grundrisse and Capital”, u: V. Stanković Pejnović i I. Matić (ur.), New Understanding of Capital in the Twenty-First Century, Institute for Political Studies, Belgrade 2020, str. 32-44.
- “Borba protiv zla”, u: Z. Mršević i M. Jovanović (ur.), Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela, Institut društvenih nauka, Beograd 2020, str. 26-37.
- “O povijesti pojma slobode”, Filozofska istraživanja, 1/2021, br. 161, str. 5-18.

Prof. dr Sead Alić

Živopis

Prof. dr. Sead Alić rođen je 1956. god. u Donjoj Vraci (Zednica, BiH)

Diplomirao je filozofiju i južnoslavenske jezike i književnosti na Filozofskom fakultetu

Sveučilišta u Zagrebu 1981. godine. Nakon završenog magistarskog studija obranio je 1986. godine na istom fakultetu magistarski rad pod naslovom *Iskustvo estetičke misli Waltera Benjamina*.

Doktorsku disertaciju pod naslovom *Filozofija i književnost. Od ideologija zavođenja do manipuliranja medij(im)a* (mentor: Elvio Baccarini) obranio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci 2007. godine, a disertaciju pod naslovom *Filozofija medija Marshalla McLuhana* (mentorica: Nadežda Čačinović) 2009. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Godine 2012. izabran je na prijedlog Vijeća Filozofskog fakulteta u Zagrebu u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika za humanističke znanosti u polju filozofije, a godine 2017. i unznastveno zvanje znanstvenog savjetnika u istom polju. Od godine 2012. radi kao izvanredni te od 2017. kao redovni profesor na Sveučilištu Sjever.

Član uredništva CM-a Časopisa za upravljanje komuniciranje 2012.-2015. Od 2017 godine član je uredništva časopisa Medijski dijalozi (Podgorica, Crna Gora), a od 2018 godina član je uredništva časopisa Društveno-humanističke studije Univerziteta u Tuzli (BiH) Od 2020 dio je šireg radakcijskog tima časopisa Philosophy International Journal (Medwin Publilishers).

Osnivač je i glavni i odgovorni urednik časopisa *In medias res*

<http://www.centar-fm.org/inmediasres/>

Objavljene knjige:

Bog u nacionalnom dresu
Sveučilište Sjever, 2021

The Road to a New Totalitarianism
LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrücken, Germany, 2021.

Masovna proizvodnja narcizma
Sveučilište Sjever i Centar za filozofiju medija, Zagreb, 2019.

The Philosophy of Media is the Message
LAP LAMBERT Academic Publishing, Saarbrücken, Germany, 2019.

Islam na nišanu
BNZH, Zagreb, 2017.

Razgovori s Učiteljem
BNZH, Zagreb, 2016.

Ničeansko novinarstvo
Sveučilište Sjever, Varaždin/Koprivnica, 2016.

Medij jezika (Filozofija razumijevanja)
Medijska kultura, Nikšić, Crna gora, 2016.

Masmedijski fundamentalizam
Sveučilište Sjever, Varaždin/Koprivnica, 2014.

Masmediji zatvor bez zidova
Centar za filozofiju medija, Zagreb, 2012.

McLuhan najava filozofije medija
Centar za filozofiju medija, Zagreb, 2010.

Rječnik epohe (Prilozi za rječnik tranzicijskog hrvatskog jezika)
Centar za filozofiju medija, Zagreb, 2010.

Mediji - od zavođenja do manipuliranja
Agm, Zagreb, 2009.

Rođenje tragedije iz duha novokomponirane glazbe
Phenomena, Zagreb, 1999.

Urednik je znanstvenih knjiga i zbornika (nekompletno):

- Umjetnost i mediji, Urednici: Sead Alić, Divna Vuksanović i Marin Milković, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2013.
- Filozofija i mediji, Urednici: Hrvoje Jurić i Sead Alić, Hrvatsko filozofsko društvo i CFM, Zagreb, 2014.
- Mediji i javnost, Urednici: Sead Alić, Divna Vuksanović i Marin Milković, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2014.

- Budućnost medija, Urednici: Sead Alić, Divna Vuksanović i Marin Milković, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2015.
- Kreativnost i mediji, Urednici: Sead Alić, Divna Vuksanović i Marin Milković, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2016.
- Mitologija i imaginacija, Urednici: Sead Alić i Marin Milković, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2017.
- Sporedna uloga istine u medijima, Urednici: Sead Alić i Marin Milković, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2018.
- Na Sjeveru s Pavlom Vuk-Pavlovićem, Urednik: Sead Alić, Sveučilište Sjever i CFM, Zagreb, 2018.

Media and Communication. Urednici Sead Alić, Marin Milković i Ivana Grabar, Sveučilište Sjever 2019.

Mediji kao središnji problem sadašnjosti, Urednici: Sead Alić i Marin Milković, Sveučilište Sjever, 2019.

Organizirao je sljedeće međunarodne znanstvene konferencije:

Filozofija medija 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019. 2020

- Na Sjeveru s Pavlom Vuk-Pavlovićem: 2017, 2018.

Na Sjeveru s Rudolfom Steinerom: 2017. i 2019.

Održao je pozvana predavanja na doktorskom studiju u Rijeci i Doktorskom studiju u Sarajevu
Na međunarodnim je konferencijama održao niz izlaganja: (nekompletirano)
2007.

- Međunarodna konferencija Lik i djelo Gaje Petrovića, u povodu 80 godišnjice rođenja, Vijećnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 10. ožujka 2007. Tema „McLuhan u svjetlu pojma prakse Gaje Petrovića“.
- Međunarodna konferencija Filozofija i kultura na 16. danima Frane Petrića, Cres 23.–26. rujna 2007. Tema „Copy-paste kultura, od mehaničke mlade do copy-paste kulture“.
- Međunarodni simpozij Vizualna konstrukcija kulture, Mimara, 25.–27. listopada 2007. Zagreb. Tema „Perspektiva i mediji (od Platona do McLuhana)“.
- Međunarodni simpozij U povodu 50 godina Hrvatskog filozofskog društva Velika dvorana „Školska knjiga“, 6.–8. prosinca 2007. Tema „Filozofija prakse u retrovizoru mediologije“.
- Simpozij Mediteranski korijeni filozofije, Split, 22.–24. 03. 2007. Tema „Usmeno i pismeno mediteranske kulture“.

2008.

- Međunarodna konferencija Filozofija i globalizacija na 17. danima Frane Petrića, Cres, 21.–24. rujna 2008. Tema „Globalno selo“ (održano na engleskom jeziku).
- International Scientific Conference Globalization of Culture Dubrovnik, 17.–18. studenoga 2008. Tema „Media - the Basic Issue of Globalization“. (održano na engleskom jeziku). Objavljen je pod nazivom u zborniku „Globalizacija i medijska kultura“.
- Kongres BiH naučnika iz zemlje i svijeta, Sarajevo, 27.–31. kolovoza 2008. Tema „Razlozi za filozofiju medija“.
- Međunarodni simpozij, Filozofija slobodnog vremena i sporta, Zagreb, 27.–29. studenog 2008. Tema „Masovno slobodni“.

2009.

- Međunarodna konferencija Filozofija i mediji na 18. danima Frane Petrića, Cres, 20.–23. rujna 2009. Tema „Philosophy and Media in the Philosophy of the Media“. (plenarno predavanje održano na engleskom).

2010.

- Međunarodni simpozij: Mediteranski korijeni filozofije, Split, 25.–27. 03. 2010. Tema „Medij jezika“.
- Međunarodni simpozij: Integrativna bioetika i nova epoha 9. Lošinjski dani bioetike, Mali Lošinj, Hrvatska, 16.–19. svibnja 2010. Tema „Istok i zapad ljudskoga mozga“.
- Simpozij: Pitanje o istini u suvremenoj filozofiji i znanosti HFD, Školska knjiga, Zagreb, 25.–26. studeni 2010. Tema „Istina iz fotografskog stroja“.
- Međunarodna konferencija O identitetu na 19. danima Frane Petrića, Cres, 20.–23. rujna 2010. Tema „Identity and Violence“ (održano na engleskom jeziku).
- Simpozij Mediji i znanosti, 100 godina Hrvatskog novinarskog društva, Zagreb, 20. 05. 2010. Tema „Mediji i znanost“.

2011.

- V Mediteranski korijeni filozofije, 24.–26. ožujka 2011. Split Tema „O slobodi, determinizmu i tehnodeterminizmu“.
- Europski identitet Bošnjaka, Od minulog iskustva do suvremene afirmacije 6.–7. 05. 2011., Zagreb. Tema „Identitet i identiteti“.
- Verodostojnost medija–Dometi medijske tranzicije Fakultet političkih nauka, Beograd, Jove Ilića 165 17/ 18. jun 2011. Tema „Informiranje ili uniformiranje“.
- Međunarodni interdisciplinarni simpozij Filozofija medija 2011. Pitanja utemeljenja, zasnivanja i/ili otkrivanja Cres, Hrvatska, 16.–18. rujna 2011. Tema „Čemu filozofija ako nije filozofija medija?“.
- Dani frane petrića »Filozofska gibanja na jugoistoku Europe« Jubilarni međunarodni simpozij Cres, Hrvatska, 18.–21. rujna 2011. Tema „Filozofsko medijske analize Grličevih stavova o estetici“.

- Seventh ECPD International Conference Reconciliation, Tolerance and human Security in the balkans "New balkans and European union Enlargement" Miločer, Montenegro, Crna Gora, 21.–22. 10. 2011. Tema „Istina je neprofitna“.
- Godišnji simpozij Hrvatskoga filozofskog društva: Filozofija i umjetnost, Zagreb, 1.–3. prosinca 2011. Velika dvorana »Školske knjige«, Masarykova 28. Tema „Scar(t)face“.

2012.

- VI. Mediteranski korijeni filozofije, Split, Hrvatska, 29.–31. ožujka 2012. Tema „Religijsko brendiranje tla“.
- International Scholarly Symposium: Islam in Europe, Position and Perspectives, Zagreb 19.–21. travnja 2012. Tema „Kako postaviti pitanje?“.
- Međ. simpozij Religija, mediji i nasilje, Beograd, Srbija, 18.–19. 05. 2012. Tema „Masmedijski fundamentalizam“.
- Kulturna politika, umjetničko stvaralaštvo i medijska praksa u funkciji održivog društvenog razvitka, Fakultet za kulturu i medije, Beograd, 31. 05. 2012. Tema „Tolstoj i tisak“.
- Godišnji simpozij Hrvatskoga filozofskog društva Priroda – društvo – politika u povodu 300. godišnjice rođenja Jean-Jacquesa Rousseaua Zagreb, 22.–24. studenoga 2012. Tema „Usmenost i pismo u oblikovanju ljudske zajednice“.
- Međunarodni interdisciplinarni simpozij Filozofija medija (2012.) Umjetnost i mediji / International Interdisciplinary Symposium Philosophy of media (2012.) Art and Media Hotel Palace–Bellevue, Opatija, Hrvatska/Croatia, 19.–22. 9. 2012. Tema „The Synergy of Artistic Approaches within the Openness of New Media“.

2013.

- Međunarodni naučni skup – Kriza štampe, Bar, Crna Gora, 24.–26. 05. 2013. Tema „Tipografska svijest i novinarstvo“.
- Medijska slika svijeta - od proizvodnje stvarnosti do aparata moći, u organizaciji časopisa Tvrdi i HDP-a, Zagreb, Hrvatska, 13.–14. 06. 2013. Tema „Komunikacijski stampedo“.
- Međunarodni interdisciplinarni simpozij Filozofija medija, Mediji i javnost (Filozofijski, komunikološki, kulturološki, artistički, tehnički i politički aspekti medijskog oblikovanja javnosti) Hotel Petka, Dubrovnik, Hrvatska/Croatia, 15.–17. 11. 2013. Tema „Ničeano novinarstvo“.

2014.

- 2. Dani praktičke filozofije, Međunarodni znanstveni simpozij Totalitarizam danas u Osijeku, 16.–17. siječnja 2014. Tema „Masmedijski korijeni totalitarizma“.
- VII crnogorski medijski dijalozi, Budva, Crna Gora, 16. – 18. 05. 2014. Tema „Novinar - umjetnik u gladovanju“.

- Međunarodni interdisciplinarni simpozij Filozofija medija, Budućnost medija, Cres, Hrvatska, 18.–21. 09. 2014. Tema „Ivan Ladislav Galeta – istraživač medijskog prostora i medijskoga vremena“.
- 23. Dani Frane Petrića Simpozij Povijesni svijet, Cres, Hrvatska, 21.–24. 09. 2014. Tema „Povijest kao instrument zavođenja“.
- 2. znanstvena konferencija pod nazivom Savremena umjetnička praksa, medijska pismenost, kulturni identitet i društveni razvoj, Beograd, Srbija, 20.–21. 11. 2014. Tema „Camuseve sugestije“.
- Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva (2014.) Filozofija i tjelesnost, Zagreb, Hrvatska, 27.–29. 11. 2014. Tema „Torbaranje zaborava“.

2015.

- Odnos religijskog i nacionalnog u identiteu i stvarnosti balkanskih naroda, Zagreb, Hrvatska, 6.–7. 03. 2015. Tema „Seobe nacija u brend“.
- Međunarodni znanstveno-stručni simpozij / konferencija ISLAM I MEDIJI, Zagreb, Hrvatska, 24.–26. 4. 2015. Tema „Kadriranje islama“.
- Međunarodni interdisciplinarni znanstveni simpozij Filozofija medija (2015.) Kreativnost i mediji, Cres, Hrvatska, 17.–20. 09. 2015. Tema „Prisvajanje licence na kreativnost“.
- Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva (2015.) „Rat i mir“, Zagreb, Hrvatska, 26.–28. 11. 2015. Tema „Globalno ratište i glasovi iz pustinje“.

2016.

- XXII Simpozij Gdje je nestao – moral?, Zagreb, Hrvatska, 20.–21. 05. 2016. Tema „Monopol na nemoral“.
- Međunarodni naučni skup IX Crnogorski medijski dijalozi, Informacija – roba ili ljudsko pravo?, Igalo, Crna Gora, 27.–29. 05. 2016. Tema „Informacija ili 'upravljanje percepcijom'“.
- Međunarodni interdisciplinarni znanstveni simpozij Filozofija medija (2016.) Mitologija i imaginacija, Cres, Hrvatska, 22.–25. 09. 2016. Tema „Masmitologija“.
- 25. Dani frane petrića Simpozij Jezik i spoznaja, Cres, Hrvatska, 25.–28. 09. 2016. Tema „Jezik objave“.
- 1. znanstveni susreti na Sjeveru, Jezik književnosti, znanosti i medija, Međunarodni znanstveni skup u povodu 80. rođendana akademika Milivoja Solara, TEMA: Filozofija mita nekad i danas, Koprivnica, Hrvatska, 21.–22. 10. 2016. Tema „Mitsko, religijsko i filozofijsko u Cassirerovoj Filozofiji simboličkih oblika“.
- Međunarodni znanstveni skup Migracije stanovništva – fenomen izbjeglištva, Zagreb, Hrvatska, 18.–19. 11. 2016. Tema „Odgovor Abdenhour Bidaru na njegovo 'otvoreno pismo muslimanskom svijetu'“.

- Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva (2016.) „Čovjek u prostoru“, Zagreb, Hrvatska, 15.–17. 12. 2016. Tema „Subjektivni, transcendentni, fizički i virtualni simboli prostora“.

2017.

- Savremeni izazovi i perspektive društvenih i humanističkih studija, SIP DHS 2017, Tuzla, BiH, 7. 4. 2017. Tema „Veliki inkvizitori“.
- Međunarodni naučni skup X Crnogorski medijski dijalozi, Postmoderni mediji – monolog ili dijalog, Tivat, Crna Gora, 26.–28. 05. 2017. Tema „Postmoderna priča priče o kraju priča“.
- Međunarodni simpozij „Doprinos islamske civilizacije i kulture Europi“, Zagreb, Hrvatska, 15.–16. 9. 2017. Tema „Strah od spoznaje izvora (straha)“.
- Međunarodni interdisciplinarni znanstveni simpozij Filozofija medija (2017.), Zagreb, „Tribina grada“, Kaptol 27, Hrvatska, 21.–22. 09. 2017. Tema „Književna analiza državnog (medijskog) terorizma u Orwellovom romanu 1984.“.
- 26. Dani frane petrića Simpozij Filozofija i ekonomija, Cres, Hrvatska, 24.–26. 09. 2017. Tema „Terorizam ekonomije i totalitarizam neslobode“.
- NA SJEVERU S RUDOLFOM STEINEROM, Sveučilište Sjever, Varaždin, 104. brigade 3, 42000 Varaždin, Centar dr. Rudolf Steiner, Donji Kraljevac, Prvomajska 4, Hrvatska, 7. 10. 2017. Tema „Medij ljudske spoznaje i spoznaja moguće slobode medija“.
- Simpozij „Odgovornost za kulturu Bošnjačkog naroda“, Bužim, BiH, 28. 10. 2017. Tema „Sjeme Europe“.
- NA SJEVERU S PAVLOM VUK-PAVLOVIĆEM, Sveučilište Sjever – Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Hrvatska, 13. 11. 2017. Tema „Estetička dimenzija filozofije odgoja“.
- Simpozij: Reformacije i revolucije - Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, Hrvatska, 14.–16. 12. 2017. Tema „Je li moguća revolucija bez religijske reformacije?“.

2018.

- Međunarodni naučni skup X Crnogorski medijski dijalozi, Mediji i manjine – standardi i praksa (kulturološki aspekti), Ulcinj, Crna Gora, 25.–27. 05. 2018. Tema „Što je nacionalna manjina?“.
- „Suvremeni izazovi u svijetlu Sufijskog nauka“ «CID BH» « Centar za istraživanje i unaprjeđenje duhovne i kulturne baštine u Bosni i Hercegovini » Stolac, 23. 06. 2018. Tema „Srce i SADizam“.
- Međunarodni interdisciplinarni znanstveni simpozij Filozofija medija (2018.), Zagreb, „Tribina grada“, Kaptol 27, Hrvatska, 19.–21. 09. 2018. Tema „Muzika – umjetnost, simbol ili medij“.
- Međunarodni znanstveni skup Islam u evoluciji bošnjačkog identiteta, Zagreb, 19. i 20. 10. 2018. Tema „Teorijske pretpostavke za kritičko propitivanje i razumijevanje fenomena nacionalnog“.

– NA SJEVERU S PAVLOM VUK-PAVLOVIĆEM, Sveučilište Sjever – Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1, Hrvatska, 13. 11. 2018. Tema „Odgoj za odgovornost“.

– Europski kontekst istraživanja filozofije medija, Filozofija medija 2019., 17 – 21. 9. 2019.

Do sada je vodio tri znanstveno-istraživačka projekta:

1. Medijsko-estetički laboratorij Pavao Vuk-Pavlović: Projekt izrade skice elaborata, koordiniranja znanstvenih institucija i znanstvenika iz Hrvatske i svijeta, te izrade pripremnih tekstova za utemeljenje laboratorija.
2. Medijska, etička i estetička dimenzija audio/vizualnih monada u edukacijskom procesu
3. Govor mržnje u hrvatskim medijima

Od 2021. godine član Matičnog odbora nacionalnog vijeća za znanost, visoko obrazovanje i tehnološki razvoj RH (za polje filozofije i teologije)

Prof. dr Savo Laušević

Biografija

Dr Savo Laušević je rođen 6. maja 1953. godine u Žabljaku, ispod Durmitora. Gimnaziju je završio 1971. u Pljevljima, a Filozofski fakultet 1975. u Sarajevu. Na istom fakultetu je 1982. okončao postdiplomske studije iz oblasti savremene filozofije odbranivši magistarski rad na temu "Geneza Lukačeve filozofije". Na Filozofskom fakultetu u Beogradu odbranio je 1990. doktorsku disertaciju na temu "Kritika i revolucija u Marksovom mišljenju".

Radnu djelatnost Laušević je započeo 1975. kao gimnazijski profesor filozofije u Konjicu, a od 1979. nastavio na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore gdje i sada radi u svojstvu redovnog profesora za oblasti savremene filozofije i estetike.

Predaje: na osnovnim akademskim studijama savremenu filozofiju, uvod u filozofiju, fenomenologiju, filozofsku hermeneutiku, filozofiju politike i estetiku kao i na magistarskim i doktorskim studijama Filozofskog fakulteta u Nikšiću i Muzičke akademije u Cetinju.

Pored Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, u svojstvu gostujućeg profesora, predavao je na Univerzitetu u Kosovskoj Mitrovici, a sada na Univerzitetu u Istočnom Sarajevu.

U dosadašnjoj univerzitetskoj djelatnosti Laušević je obavljao i obavlja značajne naučne i stručne funkcije. Član je Senata Univerziteta Crne Gore, član Komisije za izdavačku djelatnost Univerziteta i Urednik izdanja za oblast humanističkih nauka. Obavljao je funkciju šefa Odsjeka za filozofiju, a sada je rukovodilac Studijskog programa za filozofiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore i član Odbora za doktorske studije na Filozofskom fakultetu.

Od 1986. do 1992. uspješno je rukovodio radom Društva filozofa Crne Gore. U periodu 1986-1988. bio je predsjednik Saveza filozofskih društava Jugoslavije. U tom svojstvu je organizovao Prvi kongres filozofa Jugoslavije u maju 1988. u Herceg-Novom. Član je Odbora za filozofiju CANU, član je Upravnog odbora Srpskog filozofskog društva u Beogradu.

Već 1989. godine Laušević sa kolegama iz Beograda, Sarajeva, Zagreba i Nikšića pokreće međunarodnu školu za filozofiju i društvenu teoriju "Budvanski dijalozi". Biran je za predsjednika Izvršnog odbora ove institucije.

Laušević je dugogodišnji član redakcije uglednog časopisa za filozofiju "Luča", a bio je i član redakcije Godišnjaka Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Saradnik je više jugoslovenskih naučnih i

stručnih časopisa. Učestvovao je na više međunarodnih i domaćih filozofskih konferencija, naučnih skupova i seminara sa zapaženim priložima.

Naučno-istraživački rad kolege Lauševića karakteriše tematska raznovrsnost, kao i naglašeno interesovanje za estetičke i savremene filozofske probleme. Dosada je objavio tri knjige iz filozofije, Udžbenik filozofije za gimnazije, Priručnik za nastavu filozofije i preko šesdeset naučnih radova. U pripremi za štampu su: studija iz filozofije politike i studija iz filozofije obrazovanja. Radovi su mu prevedeni na engleski jezik.

Bibliografija :

Monografske publikacije:

Filozofski pojam kritike, Unireks, Nikšić 1995. (292 str.)
101.3; ISBN 86-427-0463-2

Jezik, ličnost , odgovornost, Oktoih, Podgorica 1999. (210 str.)
111.852+800.1+17: ISBN 86 7659-156-3

Mišljenje, svjedočenje, I. K. Z. Stojanovića, S. Karlovci, N.Sad 2001, (214 str.)
ISBN 159.955

Udžbenici i priručnici

Filozofija, udžbenik za gimnazije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2009. (U koautorstvu sa Višnjom Kosović), drugo izdanje 2010.
37.016:1(075.3) ISBN 978-86-303-1402-5; COBISS-ID 14312720

Filozofija, priručnik za nastavnike filozofije u gimnazijama, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2009. (U koautorstvu sa Višnjom Kosović), drugo izdanje 2010.
371.3:(035); (ISBN 978-86-303-1403-2 COBISS-ID 14313232

Radovi u naučnoj i stručnoj periodici:

"History and Deus absconditus», Relations: Serbian Literary Quarterly, 2-3/1994. Beograd. (155-164) YU ISSN 0353-0256

"Tragom filozofske hermeneutike", Književna kritika (Beograd) 4/1979. 8. " (str. 47-60) YU ISSN 0350-4123

"Svijet i jezička igra", Književna kritika (Beograd) 4/1980. (str. 87-91)
YU ISSN 0350-4123

- "Sinteza i pokušaj izvođenja marksistike estetike", Književna kritika (Beograd) 1/1981.
- "Šta jeste intelektualac", Praksa (Titograd) 4/1983.
- "Dijalog savremenosti – razmeđa savremene filozofije", Vaspitanje i obrazovanje, Titograd, 2/1983.
- "Vrijeme i bivstvovanje: Prilog Ničeovoj interpretaciji vremena", Ovdje, Titograd, mart 1984.
- "Istorijski materijalizam kao istorijski idealizam", Praksa, Titograd, 1/1984.
- "Pojam utopije u mišljenju Ernesta Bloha", Luča, Nikšić, 1/1984.
- "Ideološke prepreke samosvijesti", Marksistička misao, Beograd, 4/1985.
- "Geneza ranih estetičkih pogleda Đerđa Lukača", Zbornik radova Nastavničkog fakulteta, Nikšić, 7-8/1984.
- "Metamorfoza zarobljenog uma", Ovdje, Titograd, jul-avgust /1986.
- "O dva puta transcendentale filozofije", Zbornik radova Nastavničkog fakulteta (Nikšić) 9/1986.
- "Moć i nemoć društvenih nauka", Ideje, (Beograd) 4/1987.(str.66-75)
YU ISBN 86-7159-063-x
- "Ka kritičko-djelatnom razumijevanju dijalektike", Luča, Nikšić, 1-2/1989.
- "Poetsko i filozofsko u modernom svijetu", Luča, Nikšić, 1-2/1986.
- "Izvori represije", Ovdje, Titograd, maj, 1989.
- "Promjene u političkoj retorici Istoka i stvarne promjene", Luča, Nikšić, 1/1992.
- "Nacionalno, demokratizacija i rat", Luča, Nikšić, 2/1992.
- "Postmoderni osamostaljivanje unutrašnjeg iskustva", Luča, Nikšić, 1/1994.
- „Ideja istorije i skriveni bog“, Istorijski zapisi, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, br. 3,4/1994. (str. 61-69) YU ISSN 0021-2652
- "Matija Bećković ili pjesničko slušanje jezika", Zbornik: "Poetika Matije Bećkovića", Nikšić - Filozofski fakultet, Podgorica - Oktob, 1995.(str.137-149) 82.0/.091 ISBN naučni skupovi Evropa - identitet koji se traži, Zbornik: "Kako misliti budućnost Evrope", Filozofsko društvo Srbije, Sremski Karlovci – Krovovi, 1995. (str.67-75) 1(497.11) (063)(082)
ISBN 86-7801-038-2
- "Filosofija i odgovornost", Zbornik radova sa naučnog skupa "Filozofija kao dijagnoza vremena", SFD, Krovovi, Sremski Karlovci, 1996.(str.77-83) UDK 1(082)
- "Estetski i lični karakter zla", Zbornik kruševačke filozofsko-književne škole, treća knjiga, Bagdala, Kruševac, 1996. (str.172-183) 111.84(082) ISBN 86-7087-169-6
- "Rat osnovni fenomen i metafora ljudskog iskustva", Jagnje Božije i zvijer iz bezdana (zbornik), Svetigora, Cetinje, 1996. (239-247) 335.01(082)
- "Tragičnost i odgovornost", Tragično i apsurdno u našem vremenu (zbornik FDS), - FDS, Krovovi, Sremski Karlovci, 1997.(str. 68-79) 1(497.11) (063) (082)

- „Javno mnjenje i religija“, Vaspitanje i obrazovanje, Podgorica, br. 4/1997.(str. 20-24)
YU ISSN 0350-1094
- "Humanizam: briga za ljudsku bit", Vaspitanje i obrazovanje, Podgorica, br. 2-3/1997. (str. 17-25 YU ISSN 0350-1094
- "Jezik, zajednica, odgovornost", Srpski jezik, Filološki fakultet Beograd, Filozofski fakultet Nikšić, br. 1-2/1998. (str.597-611) UDK 801
- "Bivstvovanje i borba", Bagdala, Kruševac, januar-februar 1999. (str. 113-122)
9. 355.426.01(082) ISBN 86-7087-201-3
- "Odnos individue i ličnosti", Mogućnost autonomije u savremenom svijetu (zbornik SFD), Beograd, 1999.(str. 57-67) YU ISSN 1450-8435 UDK 1
- "Eshatološka dimenzija odgovornosti", Svetost i odgovornost, zbornik, Svetigora, Cetinje, 2000. (str. 89-101) 211 (082)
- „Transpolitičko polje globalnog vladanja“, Srpska slobodarska misao, Časopis za filozofiju, društvenu nauku i političku kritiku, Beograd, br. 5/ 2000. (str.133-142)
YU ISSN 1450-8753, UDK 1+3
- "Postajanje svijeta tehničkim", Politika i tehnika, zbornik SFD, Beograd, 2000. (str. 17-29)
YU ISSN 1450-8435
- “Sloboda i žrtvovanje”, Sloboda i jednakost (zbornik radovaUSFJ), Beograd, 2000. (str.22-30) YU ISSN 1450-8435
- "Filosofsko problematizovanje pitanja o kraju", Filozofija na razmeđu milenijuma (zbornik SFD), Krovovi, Sremski Karlovci, 2001. (str. 100-107)
- "Kolijevka nezaborava", Refleksija o romanu Žarka Komanina «Kolijevka», Riječ,časopis zanauku o jeziku i književnosti, (Nikšić) br. 1-2/ 2000. (str. 131-135)
YU 0354-6039
- "Kultura i nasilje u modernom i postmodernom ključu", Sociološki aspekti progresa i kulture (zbornik), Jasen, Institut za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2001.(str. 24-33)
- "Govor i retorika", Iskustva- časopis za filozofiju i društvene nauke, br. 9, 10/ 2001. NIGKP KALEKOM, Beograd (str. 99-115) UDK 1/3 ISSN 86-7482-003

- „Ličnost, vrijeme, priča“, Ličnost, zbornik radova, Filozofski fakultet - Nikšić, Bogoslovija Sv. Petar Cetinjski -Cetinje, 2001. (str.87-97) UDK 211(082)
- "Hristova žrtva i moderna civilizacija", Zbornik radova Hristovo raspeće i žrtva, Filozofski fakultet - Nikšić, Bogoslovija Sv. Petar Cetinjski -Cetinje, 2002. (str.58-63)
- "Drugi unutar krivice i pokajanja", Zbornik radova Krivica i pokajanje, Filozofski fakultet - Nikšić, Bogoslovija Sv. Petar Cetinjski ' Cetinje, 2002. (str.105-112)
- „Bivstvovanje i odgovornost“, Filozofija i društvo, br. XXI, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2002. (str.87-97); YU ISSN 0353-5738; UDK: 111.1:172:17.025
- „Unutar zagonetki jezika, Iskustva- časopis za filozofiju i društvene nauke, NIGKP KALEKOM, Beograd br. 11, 12 / 2002. (str. 59-73) UDK 81'22 UDK 1/3 ISSN 1450-7293
- „Ideologija i umjetničko stvaranje“, Vaspitanje i obrazovanje, Podgorica, br. 3/2002. (str.222-224) YU ISSN 0350-1094
- »Vrijeme i istorija«, Vrijeme i progres, Zbornik radova sa naučnog skupa, CANU, 2003. (291-299 str.) ISBN 86-7215-141-0 ; COBISS. CG-ID 5806096
- „Isihastički energizam-moguća savremena paradigma“, Niš i Vizantija, zbornik sa međ. naučnog skupa, NIŠ, 2004, (str.29-34) 930.85(495.02:4)(082) ISBN 86-7455-617-5 COBISS. SR-ID 114706956
- „Govor i činjenje“, Jezik i stvarnost, Zbornik radova, Filozofski fakultet-Nikšić, Bogoslovija Sv. Petar Cetinjski - Cetinje, 2004. (str.24-42) UDK 81: 1(082) 82:01(082) 81:1(82) COBISS CG-ID 7427088
- „Ljubavlju protiv smrti-smrt kao tema religije i filozofije“, Ljetopis matice srpske, Novi Sad, knj.477, mart, 2006. UDK 82(05) YU ISSN 0025-5939
- „Криза идеје универзитета“, Зборник са научног скупа: *125 год. образовања у БиХ*, Филозофски фак. Пале, 2007.(201-213); ISBN 978-99938-47-31-1; COBISS. BH -ID 680472
- „Umjetnost apokalipsis ljepote“ (Lazarevićevo razumijevanje umjetnosti), Zbornik radova: Književno-naučni, estetički i kulturološki doprinos Branka Lazarevića, Prosvjeta, Herceg Novi, 2007. (99-108). ISBN 978-86-489-0612-0; COBISS.SR-ID 224769799

- »Nikola Milošević: Kritika epistemološkog apsolutizma«, Duh i razumijevanje, Nikoli Miloševiću u spomen, zbornik radova, Filološki fakultet, Beograd, 2008. (str.199-217) ISBN 978-86-86419-04-8; COBIS.SR-ID 145804812
- «Expertus i obrazovanje: znanje bez lica», Etička dimenzija obrazovanja, Zbornik sa međunarodnog naučnog skupa **Etical dimension of Education**, Jagodina, 2008. (str.22-30)37.01:17(082) ISBN 978-86-7604-052-0 : COBIS. SR-ID 152450060
- »Mediji i identitet«, Obrazovanje i mediji, Zbornik sa naučnog skupa CANU, Podgorica, 2008.(str. 105-117) ISBN 978-86-7215-210-4; COBISS. CG-ID 13093904
- „Рат у решетки књижевности“, Nauka i nastava na univerzitetu, zbornik sa naučnog skupa, Filozofski fakultet, Pale, 2009. (str.331-341) ISBN 978-99938-47-17-5; COBISS. BH –ID 1050392
- »Filosofija i bogoslovlje: saznanje i spasenje u mišljenju Vladimira Solovjova«, Filozofska misao V.S. Solovjova (zbornik), CANU, Podgorica, 2009. (109-123) 14:929 Solovjov V. S. ISBN 978-86-7215-219-7 COBISS. CG-ID 13851664
- „Ekonomizacija znanja i obrazovanja: put u neobrazovanost?“, Sociološka luča, br 1, 2010.
- „Znanje i politika u performansama poretka“, zbornik radova sa naučnog skupa: Nauka i politika, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, Pale, 2011, (str.119-131).ISBN 978-99938-47-31-1; COBISS. BH ID 1991960
- „Nauka i etika“, Interdisciplinarnost i jedinstvo nauke, zbornik sa naučnog skupa, Filozofski fakultet, Pale, 2010. ISBN 978-99938-47-14-4; COBISS. BH –ID 680472
- „Nestajanje političkog, međunarodni tematski zbornik, knjiga 4., Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2010. (str. 441-453) ISBN 978-86-80273-53-2; COBIS. SR-ID 180549132
- „Nauka, agens krize modernog čovjeka“, Nauka i tradicija, zbornik sa naučnog skupa, 07, tom 2/1, Filozofski fakultet, Pale, 2013. ISBN 978-99938-47-14-2; COBISS. BH –ID 3643160
- „Tajna duhovnosti i njeno poetsko filozofsko svjedočenje(*Poetskofilosofsko opitovanje u Luči mikrokozma*)“, Luča, br 1/2, 2013.

„Demokratija i predaja”, Sabornost i demokratija, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, Udruženje Srpsko-Ruski most, Banja Luka, 2013.

ISBN 978-99955-731-1-9; COBISS. RS –ID 4336152

„Obrazovanje u društvima kontrole“, Luča, br. 1 /2014.

„Moderna konstelacija: globalizacija rata i mira“ Srpsko-Ruski Most,

Međunarodni Naučni skup: Pouke minulog vijeka

Istočno Sarajevo, Jahorina, 27. i 28. jun 2014. /u štampi/

“Филозофски ауторитет у хоризонту питања о стварности” Nauka i stvarnost, zbornik sa naučnog skupa, Filozofski fakultet, Pale, 2016. (u štampi)

„Univerzitet: suočavanje i otpor prema moći“, Zbornik radova: Ideja filozofskog fakulteta i savremeni univerzitet, Filozofski fakultet Pale, 2018. ISSN CO-BIS.BH-ID

“Politika i njena istina”, Zbornik radova: Ljubomir Tadić, otpori dogmatskom mišljenju, Podgorica, 2018.

Kritika i politika, Zbornik radova: Nauka i stvarnost, Filozofski fakultet, Pale, 2018. (u štampi)

Sladana Kavarić Mandić

Goričani bb, Golubovci, ME-81000 Podgorica
kavarić.sladjana@gmail.com

Dogma i stvaralaštvo: prilog vrednovanju Grličeve kritike dogmatizma

Sažetak

Rad se bavi temeljnim karakteristikama dogmatskog mišljenja, posebno imajući u vidu odnos prema stvaralačkoj biti čovjeka. Problematizirajući razvoj čovjeka i njegove (samo) percepcije u uvjetima poželjne jednoznačnosti i limitirane slobode, rad ukazuje na neophodnost stalnog prevladavanja danih mogućnosti, te istaknuti značaj slobodarskih, antidogmatskih praksi u cilju ozbiljenja humanističke filozofije. Referirajući na temeljne pretpostavke filozofije Danka Grlića, rad ispituje konsekvence političke instrumentizacije Marxa, upozorava na jednodimenzionalnost dogmatskog mišljenja i naglašava antidogmatsku prirodu izvornog marksizma.

Ključne riječi

Danko Grlić, Karl Marx, marksizam, dogma, stvaralaštvo, humanizam

Uvod

Da bi se što objektivnije sagledao odnos dogme i stvaralačkog u Grličevu mišljenju, ali i priroda njihove temeljne suprotstavljenosti, čini se neophodnim ponajprije ukazati ne samo na konsekvence dogmatskog tumačenja Marxa, dakle, ne samo skrenuti pozornost na ono što posredstvom jednoobrazne i iskrivljujuće interpretacije marksizam gubi nego i podsjetiti na to koliko je antidogmatizam važan za stvaralačku dimenziju čovjeka. Stoga, čini se značajnim tematizirati dogmu sa šire pozicije škole Praxis filozofije, s obzirom na to da su filozofi okupljeni oko bespoštednog kritičkog preispitivanja koje bi dovelo do uspostavljanja humanog društva i razotuđene zajednice, jasno problematizirali i opovrgavali svaku dogmatsku tendenciju reduciranja čovjeka u ključu vulgarnog materijalizma, ekonomizma ili primata birokratske politike. To se nedvosmisleno može uvidjeti u ključnim djelima praxis-autora, poput *Mišljenje revolucije* i *Marx i marxisti* Gaje Petrovića, *Praksa – vrijeme – svijet*¹ Milana Kangrga, te *Contra dogmaticos*, *Zašto* i *Umjetnost i filozofija* Danka Grlića.

Danko Grlić – jedan od ključnih mislilaca u okviru zagrebačke filozofije prakse i autor čija su me djela i filozofska pozicija ponukali na ponovni osvrt na problematiku dogmatizma – nedvosmisleno ukazuje na antidogmatsku prirodu filozofije i krucijalnost stvaralačkog u pogledu očovječenja. U cjelokupnom stvaralaštvu, no posebice u djelima *Contra dogmaticos* i *Zašto*, Grlić apostro-

¹

Naročito dio koji problematizira moderni pojam prakse, te posebno poglavlja koja se tiču odnosa prakse i čovjeka te prakse kao

stvaralaštva. – Milan Kangrga, *Praksa, vrijeme, svijet*, Nolit, Beograd 1984., str. 82–108.

fira suprotstavljenost dogme i filozofije, pri čemu filozofsko mišljenje smatra nužno oprečnim shematiziranjem i nekritičkom prihvatanju jednom utvrđenih istina.² Rad polazi od pretpostavke da je filozofija nužno antidogmatska pa je suprotstavljanje ideologiziranom i politički determiniranom mišljenju nužno za mogućnost stvaralačkog propitivanja kao osnove filozofije.

Stvaralačko se u ovom kontekstu razumije kao neprestano prekoračenje sadašnjeg i danog, kao svjesna usmjerenost prema mijenjanju i propitivanju zbilje, odbacivanju nametnutih i dovršenih istina. To, smatrao je Grlić, podrazumijeva da život treba izjednačiti s umjetničkim djelom, držati do stalnog prekoračenja danih granica i boriti se za otvorenost koja omogućava da se stalno stvara budućnost iz nagona za prekoračenjem, a ne do fiksiranih općih shema koje Grlić izjednačava s dogmom.³

Ovim se osvrtno kani apostrofirati da je fundament autentičnog marksizma očovječenje, a ne urušavanje i instrumentizacija čovjeka pa se ovdje ispituje odnos filozofije Karla Marxa i njenih političkih interpretacija te perspektiva revitalizacije marksističke misli s obzirom na današnju tržišnu stvarnost.

Ističući koliko je važno distancirati se od masovnog mišljenja i standardiziranja sklonog djelovanja, rad pledira za *stvaralačko* koje dano preispituje i tako ističe krucijalnost autonomije čovjeka jer samo korjenito mijenjanje i preoblikovanje, odbacivanje »provjerenih« puteva te odmicanje od (političkog) oportuniteta omogućava uzdizanje čovjeka od knjiškog, apstraktnog, do realnog i djelatnog – istinskog – humaniteta, koji nam je potreban ne samo kao poticaj na permanentnu promjenu, dakle, za novu (revolucionarnu) mogućnost,⁴ nego kao najubojitije opravdanje filozofije u kontekstu potrošačke zbilje.

Grličev odnos spram Marxova antidogmatizma

U tekstovima sabranim u djelu *Zašto*, Grlić tematizira odnos prakse i dogme, objašnjava distinkciju između njih te razmatra dispoziciju prakse. Ističući glavna svojstva prakse, autor se suprotstavlja dogmi, koja prilagođena društvenim danostima suzbija čovjekovu pravu, angažiranu prirodu, a permanentno, stvaralačko preoblikovanje što ga podrazumijeva praksa Grlić stavlja u prvi plan filozofije, čime se ograđuje od filozofiji svojstvene distanciranosti od zbiljnog. Zauzimajući se za stvarnu promjenu svijeta, Grlić potencira ljudsku praksu kao stanoviti način da promjena i napredovanje budu konstitutent mišljenja budućnosti. U osnovi takvog djelanja nalazi se humanistički impuls, lajtmotiv svake akcije i njeno odredište. Prema tome, samo korjenito mijenjanje i preoblikovanje, odbacivanje »srednjih« linija, odmicanje od oportuniteta omogućava uzdizanje čovjeka od knjiškog, apstraktnog, do realnog i djelatnog, istinskog humaniteta.

Odnos *pojedinaac – društvo* za Grlića nije jednoznačan. Pojedinaca ne treba određivati u striktnim okvirima dominacije personalnog ili kolektivnog jer »čovjekov svijet, jedini istinski svijet, nije naprosto ni dan ni zadan, gotov i završen«⁵ pa bi takva redukcija značila temeljno osporavanje ne tek njegove složenosti nego i same ljudskosti. U tom je smislu, čini se, važno ne inzistirati na tome da društvena bit čovjeka postane njegovo centralno određenje jer čovjek nije odrediv kroz društvo kao takvo, već kroz njegovu mogućnost da ga tvori i stvaralački modificira. U smislu Grličeve filozofske misli, kroz mogućnosti društva čovjek ispituje domete svojih stvaralačkih potencijala, ali i društvo procjenjuje prema mjeri njegove usklađenosti s ljudskim. To podra-

zumijeva da istinu ne treba tražiti shodno općim imperativima, nego u kategoriji unutrašnjih samopropitivanja koja nastoje premašiti dani prag istinitosti. Za praxis-filozofa se, prvenstveno na unutrašnjem planu, pomjeraju granice slobode te sve što je omasovljeno ne treba shvatiti drukčije doli potencijalnu opasnost po individualno samonadilaženje. Oponirajući javnom mišljenju, Grlić ne ostaje nedorečen:

»... nikad nas plima općih osjećanja, težnja za uspjehom akcije ili žestina protuakcije ne smije toliko stopiti s bilo kakvim pokretom da bismo smjeli zaboraviti kako ta sama akcija može imati puni smisao tek onda kad u nju unesemo našu vlastitost, našu slobodnu kreaciju, naše samostalno, kritično djelo.«⁶

Pozivajući se na Marxovu skeptičnost spram općeprihvaćenih sudova, Grlić naglašava individualno i kreativno kod Marxa jer to ima dodatnu vrijednost u obrani njegove filozofije koja je posve izopačena u interpretacijama,⁷ a onda i »potpuno suprotstavljena samim temeljnim, početnim njenim premisama«.⁸ Kada Grlić navodi da je istinsko mišljenje dužno ne samo krčiti nove putove i revidirati postojeće nego da primarno ima biti »samostalna, slobodna, vlastita plovidba u novo«,⁹ tvrdi da je stvaralački impuls temelj praktičnom djelovanju. To je ujedno i najvažniji element mišljenja praxis-filozofije i točka u kojoj teoretičari prakse uzdižu marksizam do humanizma – revolucije čovječnosti.

»Praxis-filozofi koji razumijevaju čovjeka kao biće prakse, a praksu kao slobodnu stvaralačku djelatnost nastoje izraziti svojim pojmovima, 'bitne mogućnosti čovjeka', a ne njegovo faktičko 'jest' ili puko 'treba'. Stoga naglašavaju da su upravo bitne mogućnosti čovjeka, njegove potencije za slobodu i stvaralaštvo, osnovna struktura čovjekova bitka.«¹⁰

Marx se ni u kojem smislu ne može tumačiti kao zagovornik primata općeg nad pojedinačnim, države nad pojedincem. Marx je smatrao da individua samo u zajednici s drugima ima mogućnost razviti svoje sposobnosti, dakle, tek u zajednici osobna sloboda postaje moguća – međutim – napominje da je u državi osobna sloboda ograničena jedino na individue razvijene pod okriljem vladajuće klase.¹¹ Grlić je upozoravao na to da samo ukoliko postoji istinska komunikacija između personalnog i društvenog, utoliko postoji osnova da se izbjegne okoštaloš dogme, u smislu diktata općeg nad individualnim i obratno.¹² Već je mladi Marx tvrdio da je cilj njegovih spisa kritička analiza

2
Danko Grlić, *Zašto*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1968., str. 79.

3
Danko Grlić, *Contra dogmaticos*, Praxis, Zagreb 1971., str. 25.

4
Gajo Petrović, *Filozofija prakse*, Naprijed – Nolit, Zagreb – Beograd 1986., str. 70.

5
D. Grlić, *Contra dogmaticos*, str. 27.

6
D. Grlić, *Zašto*, str. 157.

7
Ibid., str. 87.

8
Ibid.

9
D. Grlić, *Zašto*, str. 92.

10
Veselin Golubović, *Mogućnost novoga. Vi-dokrug jugoslavenske filozofije*, Zavod za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1990., str. 126.

11
Karl Marks, Fridrih Engels [Karl Marx, Friedrich Engels], *Nemačka ideologija: kritika najnovije nemačke filozofije u licu njenih predstavnika Fojezbaha, B. Bauera i Štirnera i nemačkoga socijalizma u njegovim različitim prorocima*, prev. Dušan Nedeljković, Kultura, Beograd 1964., str. 81.

12
D. Grlić, *Zašto*, str. 41.

stvarnosti te, stoga, nije riječ o uspostavljanju nove, dominantne istine koja će obznaniti nerelevantnost svih drugih.

»Mi onda ne istupamo nasuprot svijetu doktrinarski s novim principom: ovdje je istina, pred njom na koljena! Mi svijetu razvijamo nove principe iz principa svijeta.«¹³

Marx uviđa da čovjeka ne treba stavljati u nove utopijske kalupe, nego ga razvijati do mjere u kojoj će autonomno stvarati okvire za vlastitu egzistenciju. S tim u vezi, Marx i Engels u *Njemačkoj ideologiji* pišu da će se svestrano ostvarenje individue prestati predstavljati kao ideal tek onda kada sposobnosti individua za stvarni razvitak budu pod kontrolom same individue.¹⁴ Time Marx i Engels odbacuju apstraktna, pojmovna određenja čovjeka koja ga izmještaju s puta samobitnosti.

Upućujući na otvorenost u temeljnim pitanjima čovjeka i njegovo poštovanje prema intimno ljudskom, Grlić poziva na djelovanje »na zbiljsku, vlastitu, nedirigiranu akciju u ovom našem svijetu u kojem su se tolike moći i totalitarne sile nadvile nad ličnošću da postoji ozbiljna opasnost da je potpuno zgnječe«.¹⁵

Stvaralačka praksa u službi antidogmatizma

Praxis filozofi, u prvom redu Grlić, Petrović i Kangrga, primjećuju i ističu da angažirana misao i stvaralački impuls nerijetko završe u dogmatskom. Interpretacije Marxa kroz dijamatske pozicije te pozicije na tragu staljinističkog tumačenja, za Petrovića su primjer dogmom determiniranog mišljenja.

Petrović je smatrao da su staljinisti eksplicitnim odbacivanjem mogućnosti filozofskog pojma čovjeka ustvari razradili jedan vulgarni, »ekonomistički« pojam čovjeka,¹⁶ zanemarujući pritom fundament filozofije – stvaralačko biće prakse. Za filozofiju, posebno jugoslavensku, odklon od takve antihumanističke koncepcije iznimno je važan. Uviđajući krutost i netemeljnost izmještanja čovjeka na mjesto objekta, javlja se potreba borbe za suprotnog, prema čovjeku okrenutog Marxa.

»Nisu svi koji su shvatili Marxa kao humanista bili suglasni u svim pojedinostima, ali mnogi su bili skloni da interpretiraju marksizam kao humanističku »ontologiju-antropologiju« koja se koncentrira na pojam čovjeka kao bića prakse i zahtijeva revolucionarnu promjenu postojećeg društva.«¹⁷

Petrović je Marxa smatrao začetnikom mišljenja revolucije,¹⁸ a revolucija, po Petrovićevu mišljenju, podrazumijeva stvaranje novih modusa ljudskog bivstvovanja, a to znači da je revolucionarna praksa ne samo neodvojiva od stvaralačkog nego da je stvaralačka bit čovjeka osnova razvoja revolucionarne misli.

»Kao biće prakse čovjek je slobodno i stvaralačko biće, a kao takvo on je i biće revolucije. Revolucija nije neka posebna pojava u povijesti, nego najkoncentriranija forma ljudskog kolektivnog stvaralaštva, forma u kojoj najjasnije dolazi do izražaja stvaralačka priroda čovjeka.«¹⁹

U pismu Josefu Blochu 1890. godine, Engels je priznao da se marksizam vulgarizirao uslijed nemogućnosti da Marx i on temeljitije ukažu na momente koji stoje ravnopravno s ekonomskim te da su pojedini sljedbenici marksizma ekonomskom aspektu pridali veću pozornost, nego što je slučaj u njihovoj filozofiji.²⁰ Grlić smatra da se dogmatiziranje marksizma događa upravo zato što se ekonomsko pitanje smatra fundamentalnim, dok se vrši sistemsko zanemarivanje svih onih Marxovih djela koja čovjekov kreativni potencijal

uzimaju za osnovu društvenog djelovanja. Primjećujući da je dobar dio jugoslavenskih teoretičara stasao na staljinističkoj strukturi mišljenja, Petrovića ne čudi što je instrumentizirano, lagersko tumačenje Marxa dominantno.²¹ Zauzimajući kontrapoziciju koja Marxa tumači kroz mogućnost čovjeka, a ne ekonomije, Grlić ne inzistira na polemiziranju s »teoretskim radnicima«,²² nego ispitivanjem odnosa umjetnosti i djela Karla Marxa nastoji naći osnovu za stvaralačko tumačenje marksizma.

Slično Grliću i Petroviću, Milan Kangrga razmatra Marxovu poziciju i cijeni da je izuzetno humanistička jer je posrijedi demistificiranje lažnog, nametnutog svijeta, s ciljem promišljanja izgleda za bolji.

»Svojom se filozofijom i naukom u cjelini upravo Marx borio za promjenu takvog i sličnog društvenog stanja, koje proizvodi takve uvjete, u kojima se čovjek za svoje golo preživljavanje srozava na nivo hulje i gomile, na nivo koji čovjeka obezvređuje, obesmišljava, degradira i otuđuje i od same mogućnosti da iz sebe i u sebi izgradi bar minimum čovječnosti.«²³

Spoznaajući da je čovjek angažiran za nešto više, za rastuću čovječnost, filozofi prakse odbacuju dogmatski pristup stvarnosti, upravo time što propituju sadašnjost s pozicija njenog dokidanja. Grlić konstatira da čovjek treba postaviti svoje koordinate tako da mu je ljudska misao važna baš zato što je zbiljska misao, a da njenu kvalitetu mjeri onim što ta misao znači za svijet i za njega samog:

»... on ima ne samo pravo već i dužnost da zatim i vrednuje svijet oko sebe, da ga kritički promatra i da ne dozvoli da bude stavljen u situaciju iz koje uvijek iznova samo njega vrednuju a da on nema nikakvu mogućnost vrednovanja s jedne pozicije koja kadikad mora transcendirati svakidašnjicu baš zato da bi je mogla misaonije i bolje vidjeti.«²⁴

(Suz)držan na tragu dominantnog, priklonjen ustaljenom, čovjek ostaje neproduktivan i samoograničen, ali i neslobodan. Na taj način, on negira praksu, biva samootuđen i postaje ono što Veselin Golubović naziva »samootuđenim« oblikom slobode.²⁵ Suprotstavljajući se svojoj autentičnoj biti, dogma-

13

Karl Marx, Friedrich Engels, »Marxova pisma Rugeu iz 1843. godine«, u: Karl Marx, Friedrich Engels, *Dela*, sv. 3, Prosveta, Beograd 1972., str. 113–125, ovdje str. 122.

14

K. Marks, F. Engels [K. Marx, F. Engels], *Nemačka ideologija*, str. 335–336.

15

Ibid.

16

Gajo Petrović, »Humanizam i revolucija«, *Praxis* (1970), br. 4, str. 634–644, ovdje str. 635.

17

Ibid.

18

Gajo Petrović, *Marx i marxisti*, Naprijed – Nolit, Zagreb – Beograd 1986., str. 30.

19

Gajo Petrović, *Mišljenje revolucije*, Naprijed, Zagreb 1978., str. 76.

20

Karl Marks, Fridrih Engels [Karl Marx, Friedrich Engels], *O književnosti i umetnosti: izbor*, prev. Jovan Popović, Rad, Beograd 1962., str. 15.

21

D. Grlić, *Zašto*, str. 82.

22

Ibid., str. 83.

23

Milan Kangrga, *Nacionalizam ili demokratija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad 2002., str. 213.

24

Ibid., str. 127.

25

Ibid.

tičan čovjek ne vjeruje u povijesni progres i biva *ketman*, tražena uloga u nametnutim konstantama, postaje laž u koju je ukalupljen, prihvaća misao samo ako ne propagira promjenu, a svaku slobodnu, kako primjećuje Grlić, kani pretvoriti u »muzejsku relikviju«.²⁶

Za Grlića nema dileme da je sloboda preduvjet realnog humaniteta, ali je ne prepoznaje samo u nedogmatskom mišljenju nego, primarno, u nezavisnom djelovanju i stvaralačkom aktivitetu čiji je glavni teren revolucija.²⁷ Premda kod Grlića revolucija nije središnji pojam i služi kao potpora stvaralačkoj slobodi, on revoluciju intenzivno promišlja kroz zahtjev za umjetničkom promjenom svijeta. Na tom tragu, Ozren Žunec primjećuje da se u mišljenju Danka Grlića bitak razumije upravo iz horizonta umjetnosti kao revolucije pa se iskustvo umjetnosti podjednako zadobiva iz mišljenja revolucije, kao što se i revolucija naslućuje na prostoru umjetničkog.²⁸ Proces revolucioniranja stvaralački oblikuje i gradi novi humanitet jer »nužnost sinteze čovjeka i njegova svijeta proizlazi prije svega iz zahtjeva za totalnom izmjenom«.²⁹

Grlić smatra da je zahtjev za umjetničkim u čovjeku bitnost Marxovog antidogmatizma. No, i na primjeru odnosa prema religiji može se bliže razumjeti Marxova antidogmatska pozicioniranost. Naime, Marx piše da je (politička) emancipacija moguća samo pod uvjetom emancipacije od religije te nedvojbeno pledira za oslobođenje od predrasuda koje ljude međusobno udaljavaju time što ih smještaju u partikularne i proturječne okvire.³⁰ Osporavajući religiju i neupitno vjerovanje u ljudsku podčinjenost, on se suprotstavlja svakoj općosti i posrednom oslobođenju pa se čini da u nepreduvjerenosti leži razlika između umjetničke i religiozne pozicije, što Grlić dodatno podupire mišlju da »sve podliježe kritici, sve treba mijenjati, nitko nema prava na neprikosnovenost, ničija misao nije sakrosanktna«.³¹ Kad Marx tvrdi da je razlika između kršćana i Židova u drukčijim razvojnim putevima ljudskog duha i inzistira na tome da su posrijedi »od povijesti napuštene zmijske košuljice«,³² govori u prilog čovjeku kojega treba percipirati kao zmiju što mijenja košuljicu, zauzima se za onoga koji odbacuje i kritički preispituje – drži do toga da je čovjek taj o kome zavisi, a ne onaj koji je zavisan.

Kritikom religije, Marx odbacuje svaku suverenost koja se čovjeku nameće izvana. Ukidanje religije podrazumijeva uzdizanje iznad sistema, suprotstavljanje svemu što čovjeka degradira i svodi na sporadičnu ulogu. Kao što je sistem utemeljen na pokornosti i ukidanju slobode represivan sistem koji i sam mora biti ukinut, tako i država temeljena na prividnim slobodama u svojoj proturječnosti ograničava i minimalizira čovjekove stvaralačke sposobnosti i onemogućava samooslobođenje i humanizaciju. Tako suprotstavljena humanizmu, država postoji nauštrb čovjeka, koji tek kada se društveno emancipira preuzima ulogu aktivnog subjekta jer razumije da je on taj koji konstruira svaki sistem.

Ukoliko se praktičnoj, empirijskoj biti subjektivne konzumerističke svijesti dá ljudski oblik, utoliko gubi svoj predmet pa se – siguran je Marx – ukida i konflikt individualno-čulne egzistencije s rodnom egzistencijom čovjeka.³³ Marx poistovjećuje židovstvo s filistarskim duhom te, iako nije posrijedi prijekor Židovima, nego trgovačkom karakteru društva, društvenu emancipaciju misli kao emancipaciju društva od židovstva.³⁴ Premda se čini da je kritika usmjerena na religiju i praksu Židova, »židovsko pitanje« je upitanost nad religijom uopće – kritika židovstva svake religije. Suprotstavljanje religiji ukazuje na dimenziju čovjeka koja se može realizirati samo kroz njegovu

samosvjesnost. Ozbiljenje filozofije koje Marx zahtijeva u cilju unapređenja stvarnosti i istinskog dovršenja i prekoračenja misaonog, ukazuje na uvjetovanost društvenih okolnosti čovjekom, a ne obrnuto.

Ukazujući na procese koji čovjeka udaljavaju od njegove biti, on potiče na samorazmatranje, koje i sam uzima za određujuće svojstvo (neotuđenog) čovjeka. Čovjek nije slobodan, ali to ne implicira da treba prihvatiti deficit slobode kao usud.

»Mi svijetu samo pokazujemo zašto se on zapravo bori, a svijest je takva stvar do koje on mora doći, makar to i ne htio. Reforma svijesti sastoji se samo u tome da dopustimo svijetu upoznati svoju svijest, da ga probudimo iz sna o samome sebi, da mu objasnimo njegovo vlastito djelovanje [...].«³⁵

Grlič tumači Marxa dominantno kroz njegov humanistički aspekt jer se središnja dimenzija ovog filozofa ukazuje ne kroz ekonomski, nego a priori ljudski okvir. Stav da bi trebalo otpočeti živjeti umjetnički krucijalan je stav na kojem Grlič gradi filozofiju slobodnog društva koje mora nastati na ruševinama dogmatiziranog intimiteta. U *Contra dogmaticos*, Grlič piše:

»Da se sam život konstituira kao umjetničko djelo, to jest život otvoren, bez ograda i okvira, kao stalno stvaranje a ne kao vrtanja u krugu, jalova kontemplacija, korekcija promašenog ili nemoć i strah pred budućim, nikakva šablona životarenja, već lomljenje svega što priječi spontanost, nikakav, dakle palijativ ili nadomjestak života, već život sam u svojoj punini – to je jedna od teza koju Marx ima pred očima, a koju smatram bitnom.«³⁶

Filozofija potaknuta zbiljom vjeruje u proces mijenjanja i ljudsku praksu izjednačenu s filozofijom, te humanističko propitivanje djelatnog aspekta filozofije podrazumijeva da temeljna pitanja čovjeka ne mogu ostati samo u okvirima kontemplativnog.

Koncentriran na stvaralačko revolucioniranje, Grlič drži do toga da je umjetnost presudna za potresanja starog i konstituiranje novog svijeta koji će označiti početak radikalnog događanja čovjeka. Stvaralačka moć i s njom povezana revolucionarna potencija točke su koje ovaj autor prepoznaje kao stativ marksističke misli.

»Marxove osnovne intencije o očovječenju čovjeka, o revalorizaciji istinskih ljudskih mogućnosti, o ozbiljenju filozofije, dakle i onog stvaralačkog u jednoj novoj stvarnosti i ljudskoj atmosferi, o afirmaciji one zamisli koja ljude lišava nužne životinjske borbe za materijalno tavorenje, o prelasku iz animalnog carstva nužnosti u čovjekovo carstvo slobode [...] mnogo su presudnije

26

D. Grlič, *Zašto*, str. 91.

27

Ibid., str. 31.

28

Ozren Žunec, »Revolucija i igra«, u: Gajo Petrović (ur.), *Umjetnost i revolucija. Spomenica Danku Grliču*, Naprijed, Zagreb 1989., str. 51–60, ovdje str. 52.

29

D. Grlič, *Zašto*, str. 25.

30

Karl Marks [Karl Marx], *O jevrejskom pitanju*, prev. Milorad V. Simić, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1952., str. 3–4.

31

D. Grlič, *Zašto*, str. 80.

32

K. Marks [K. Marx], *O jevrejskom pitanju*, str. 4.

33

Ibid., str. 28.

34

Ibid.

35

K. Marx, F. Engels, »Marxova pisma Rugeu iz 1843. godine«, str. 122.

36

D. Grlič, *Contra dogmaticos*, str. 25.

za marksistički smisao određenja umjetničkog djela no što su sve Marxove izjave o svim tim djelima [...]»³⁷

Na prigovore antimarksista da Marx nije stvorio estetički sistem te da nije moguće govoriti o osobitom marksističkom odnosu spram umjetnosti, Grlić odgovara da je Marxu u potpunosti stran estetski pristup umjetnosti karakterističan za cjelokupnu povijest te discipline³⁸ te da samo površno poznavanje i dogmatizmom opterećeno interpretiranje njegove filozofije može zaključiti o neumjetničkoj nastojanosti njegove, kako se misli, isključivo prema praksi usmjerene misli.

U vezi s krivim tumačenjem marksističkog odnosa spram umjetnosti, Grlić je istaknuo tri dominantne predrasude karakteristične za ovaj pristup. Prva se odnosi na predrasudno shvaćanje odnosa između umjetnosti i ideologije, druga se odnosi na potenciranje teorije odraza, a treća se odnosi na stav da umjetnost iskazuje socijalnu sliku društva.³⁹

Kada je posrijedi prvonavedena predrasuda, koja potencira ideološki karakter umjetnosti, Grlić je smatrao da je umjetnost kao »najljudskije ispoljavanje ljudskog, nešto drugo no sve one otuđene manifestacije duha što se zovu nadgradnja«⁴⁰ te se u svojoj biti neprestano odupire izazovima da bude svedena na određeni sadržaj, a posebno onaj koji služi vladajućoj ideologiji. Ukoliko se uzme da je osnovna karakteristika umjetnosti pružati otpor, propitivati i osporavati svako instrumentiziranje u korist izvanumjetničkog, utoliko je njeno svođenje na ideološko služenje posve neopravdano i bitno manjkavo. Budući nepomirljiva s danim, umjetnost uvijek na temelju priložene stvarnosti gradi vlastiti, sasvim novi realitet, koji onda može po vlastitom zahtjevu za promjenom preobražavati društvenu stvarnost. Ona je, dakle, dominantno usmjerena na prevladavanje i preobrazbu stvarnosti pa Grlić s pravom ističe da je ona bitno revolucionarna,⁴¹ što samo dodatno ukazuje na to da ona nije podesan materijal za političko oblikovanje, iako se katkad i pojedinim deklariranim marksistima na temelju pogrešnog interpretiranja Marxa tako nešto može učiniti.

Teorija odraza predstavlja drugi neosnovani pokušaj da se umjetnost degradira i da se marksizmu neosnovano pripiše dimenzija umjetnosti koja nije autentično ni umjetnička, ni marksistička. Praxis-autor objašnjava da je zastarjelost ove teorije neupitna, ali da je toliko ukorijenjena u određenim, uglavnom kvazimarksističkim teorijama da je, čini se, stalno treba ponovo osporavati.

»Ona je tipični ideološki, građanskim horizontom određeni pokušaj da se fiksira i utemelji u toj fiksnoj statičnosti današnji svijet i da se činjenično utvrđenim fakticitetom zagaranira nepromjenjivost tog objektivnog svijeta koji se zatim može – manje ili više subjektivno – samo odražavati, zrcaliti.«⁴²

Sasvim je jasno da ova teorija reducira umjetnost, objašnjava je kroz dostupno, fiksirano i izvanjsko, što u konačnici previđa unutrašnje bogatstvo i humanistički potencijal umjetničkog djelovanja. Zato Grlić nedvosmisleno tvrdi da tek rušenjem teorije odraza umjetnost pronalazi suštinsku snagu, a to ne treba shvatiti drugačije, nego kao dodatno koncentriranje njene revolucionarne moći.⁴³

Nadalje, a u vezi sa zabudom koja drži do toga da umjetnost ukazuje na socijalno stanje društva, Grlić je primijetio da ovakvo viđenje podcjenjuje marksizam i svodi ga na reakciju, društveni komentar, da skućava njegov filozofski horizont⁴⁴ te zanemaruje mogućnost dubljeg marksističkog uvida u umjetnost, s obzirom na to da se ona ne smatra autonomnim, od sociološ-

kog realiteta nezavisnim područjem. Upravo iz tog razloga, Grlić ističe da je umjetnost privatno umjetničko viđenje svijeta,⁴⁵ što dalje implicira da se umjetnički smisao ne može temeljiti na društvenim analizama, nego jedino na pojedincu i njegovim humanističkim vrijednostima.

Bitno je napomenuti da tri pogrešne konkluzije, koje se tiču međuodnosa marksizma i umjetnosti, govore o jednoj degradiranoj estetici koja bi, u najboljem slučaju, mogla svijet samo prikazati, ne dajući mu novu dimenziju i ne gradeći od njega novi entitet. U svjetlu takve estetike, marksizam postaje uslužna filozofija bez autentičnijeg sadržaja od zbilje i bez veće uloge u mijenjanju njenog supstrata. Vodeći računa o umjetnosti i njenoj dubokoj povezanosti s očovječenjem, Grlić ne izvodi samo generalne zaključke iz danih teorija, nego polemizira s njihovom utemeljenošću i nudi novi uvid u estetske sfere, baveći se ne samo teoretiziranjem o umjetnosti nego i pojedinim umjetnostima. Prema tome, kako bi dodatno argumentirao i ukazao na značaj stvaralačkog u pogledu humanizacije društva, Grlić u četvrtom svesku *Estetike* tematizira odnos filozofije i posebnih umjetnosti poput teatra, muzike, arhitekture i literature. Svi ovi oblici umjetničkog ispoljavanja mogu doprinijeti nadilaženju jaza između društva i umjetnosti, a to znači pojedinca i s njim neusklađenog vanjskog svijeta, što Grlić posebno apostrofira zahtjevom za uzdizanje zbilje na rang »životno umjetničkog«.⁴⁶ To podrazumijeva da umjetničko stvaralaštvo može biti adekvatan model po kojem će se oblikovati međuljudski odnosi i unaprijediti kakokracija, no ne u smislu nametanja pojedinim umjetnosti društvu, nego uspostavljanjem temeljnog umjetničkog, tj. stvaralačkog principa za samu osnovu društvene egzistencije, posebno ako se prihvati da je čovjek doista čovjek kada se ne otuđuje od svoje stvaralačke biti, kada je otvoren prema budućnosti i kada realizirajući svoje povijesno dane ljudske mogućnosti stvara nove, više.⁴⁷

Sreten Petrović istaknuo je da Danko Grlić, iako duboko naslonjen na filozofiju Karla Marxa – što, podvlači, nije uobičajeno među estetičarima njegova ugleda – ne robuje recidivima dogmatizma koji je karakterističan za teorijska promišljanja umjetnosti iz prve polovice dvadesetog stoljeća.⁴⁸ Nedvosmisleno ostajući pri Marxovu određenju čovjeka kao idealnog, subjektivnog totaliteta društva, Grlić ne negira bitnost društvenih odnosa, ali ih promatra s obzirom na čovjeka kao kriterij. Suglasna s ovakvim viđenjem, Zagorka Golubović ističe da čovjek kao totalitet nije relevantna kategorija samo za

37
Danko Grlić, *Estetika*, sv. 4, *S onu stranu estetike*, Naprijed, Zagreb 1979., str. 355.

38
Ibid., str. 276.

39
Ibid., str. 277.

40
Ibid.

41
Ibid., str. 280.

42
Ibid., str. 281.

43
Ibid., str. 283.

44
Ibid.

45
Ibid., str. 285.

46
Ibid., str. 289.

47
G. Petrović, *Filozofija prakse*, str. 35.

48
Sreten Petrović, »Umetnost u funkciji revolucionarnog čina«, u: G. Petrović, *Umetnost i revolucija*, str. 60–76, ovdje str. 61.

pojedinaца nego i za društvo jer se totalitet društva mora razvijati tako da osigura realizaciju totaliteta čovjeka.⁴⁹ Ukoliko ne djeluje prema spomenutom totalitetu, utoliko se čovjek otuđuje od svoje prirode i miri s ograničenjima povijesne uvjetovanosti u koje zapada.

Grlić je naglasio da se u korist ljudskog valja suprotstaviti svim teorijama koje propagiraju da je čovjek u izvjesnom smislu bačen u svijet »u kojem se javlja kao osuđen na svoju od čovjeka nezavisnu sudbu, isključivo predodređenu principima nekog višeg nepromjenljivog svijeta vrednota«. ⁵⁰ Dakle, Grlić s pozicija slobode negira mogućnost idejne i materijalne determiniranosti čovjeka, čime, čini se, nedvosmisleno brani čovječnost od pasivne podređenosti i apriorne autodestrukcije. Gajo Petrović ide korak dalje i slobodu izjednačava sa samim čovjekom:

»Nesloboda nije smrtna opasnost, nesloboda je smrt čovjeka. Postajući neslobodan, čovjek prestaje biti čovjek.«⁵¹

Dogmatizam implicira da sistem porobljava čovjeka i osuđuje ga na poželjan način mišljenja i djelovanja koji je stran elementarnim ljudskim pretpostavkama komunikacije⁵² pa je posrijedi kretanje u okvirima nametnute »slobode« i prividnog izbora. Dostizanje novih mogućnosti čovjeka podrazumijeva aktivan, umjetnički odnos spram zbilje jer se stvaralaštvom, kako to precizira Zagorka Golubović, »dokazuje širi antropološki smisao ljudske egzistencije i ljudske prakse, koja se nigdje i nikada ne svodi samo na borbu za opstanak, već potvrđuje težnju da se život ljudski osmisli«. ⁵³ Iz toga razloga, čovjek ne može biti podređen strukturi koja ga premašuje i stavlja u nedjelatan i zavisan položaj jer praksa svojom biti proturječi shematiziranju. No, djelovanje nije važno samo s obzirom na cilj, sugerira Grlić, jer ne postoje apriorne vrijednosti koje čovjek dostiže akcijom, nego je bit čovječnosti čovjeka u samom djelovanju.⁵⁴ To znači da praksa u sebi nosi i cilj i sredstvo, da se ispoljavanjem dinamične biti čovjeka ujedno ispunjava zahtjev njegove prirode, ali i premašuju granice koje nam postavlja datost.

Stoga, značaj praxis-filozofije ogleda se ponajviše u njihovom otvorenom, »neslužbenom« i stvaralačkom odnosu spram marksizma, kojeg propituju da bi ga ojačali očovječenjem, a ne da bi ga instrumentizirali. Da bi marksizam ostao na autonomnim pozicijama stvaralačkog humanizma, mora biti otvoren i samokritičan, na što upućuje Rudi Supek kada piše koliko je nužna

»... rehabilitacija otvorenosti samog marksizma, njegove spremnosti da se uhvati u koštac sa svim novim problemima koji se pojavljuju u toku društvenog razvoja, njegova smjela konfrontacija sa svim idejnim i teorijskim shvaćanjima koja idu drugim putovima.«⁵⁵

Prema tome, marksizam se uvijek mora opetovano promišljati i to prvenstveno u cilju da ne zapadne u samonametnute okvire, zakonitosti i povijesne postulatnosti koji ograničavaju čovjeka, kakav je slučaj sa svakom dogmatiskom, manje ili više svjesno autocenzuriranom interpretacijom Marxa.

Grlić je primijetio paradoks u tome da se tražila jednakost u mišljenju, a da se istovremeno nije problematizirala nejednakost klasnog položaja,⁵⁶ što jasno govori o jednodimenzionalnoj perspektivi centara moći koji održavaju moralizirajući diskurs, a previđaju stvarne probleme čovjeka i društvenog razvoja. Nametanje takvog, odozgo usmjerenog marksizma, za ovog je autora potpuno pogrešno.

»Tako se zapravo i marksizam uopće – nošen od samog početka esencijalno humanim impulsom – interpretiran na području kulture kao ekonomizam – pretvara u direktni antihumanizam, u kojem su i ljudi mjereni mjerilom stvari i koristonosnom upotrebljivošću.«⁵⁷

Grlić je naglasio da je Marx potpuno suprotan takvom determinizmu i ističe da je kod Marxa upravo najvrijednija usmjerenost na kreativno oslobađanje čovjeka, kako bi on, kao autonomna osoba, bio u poziciji zauzeti nonkonformistički stav prema onom što ga okružuje i time izraziti svoj stav potpuno nezavisno od toga kakav je vanjski odnos prema predmetu njenoga mišljenja.⁵⁸

Zaključak

Suprotstavljajući se dogmatskim tendencijama koje opstruiraju čovjekovu kreativnu bit, Grlić je pisao o primatu umjetničke komponente marksizma i njenom značaju. Promišljajući stvaralačku komponentu marksizma, odbacio je jednostrano ekonomsko-determinističko stajalište, ukazujući na njegovu nečovječnu prirodu. Grlić je inzistirao na tome da je stvaralaštvo uvijek vid protesta protiv postojećeg, želja za vlastitim samoostvarenjem kroz promišljanje novog, a s obzirom na to da je marksizam utemeljen na takvom kreativnom deshematiziranju, on ne može biti drugo do filozofija oslobođenja. Marksizam je, dakle, suprotstavljen pukim subjektivističkim, nefundiranim impresijama što se neodgovorno razbacuju dojmovima koji nemaju zbiljsku zasnovanost i svakim fiksnim skelama utvrđenih ideoloških koordinata koje pretendiraju da nikada ne budu srušene.⁵⁹

Istinska, neregirirana umjetnost nameće pitanje promjene, čime demistificira i demantira *status quo*. Revolucija – akcija neobuzdanog mišljenja koja potiskuje stare vrijednosti – ima umjetnički karakter jer se novostvorenom vrijednošću ne obustavlja, nego konstituira novi povod za buduće revolucionarno djelovanje. Umjetnost i revolucija oslobađaju čovjeka prošlog i to rasterećenje od predašnjeg, napuštanje zarad nove mogućnosti napuštanja, nove razine osvajanja čovjeka, određuje mjeru spremnosti da se prihvati sloboda kao vitalna potreba.

49

Zagorka Pešić-Golubović, »Mesto antropologije u Marxovoj koncepciji istorijskog materijalizma«, *Praxis* (1967), br. 3, str. 305–313, ovdje str. 312.

50

Danko Grlić, »Pitanja o slobodi«, u: Miloš Stambolić (ur.), *Čovek danas*, Nolit, Beograd 1964., str. 77–93, str. 80.

51

Gajo Petrović, »Čovjek i sloboda«, u: M. Stambolić (ur.), *Čovek danas*, str. 33–55, ovdje str. 38.

52

D. Grlić, *Zašto*, str. 125.

53

Zagorka Golubović, *Čovek i njegov svet u antropološkoj perspektivi*, Plato, Beograd 2006., str. 9.

54

D. Grlić, *Zašto*, str. 132.

55

Rudi Supek, »Čemu, uostalom, sad još i ovaj marksizam«, *Praxis* (1972), br. 3–4, str. 327–338, ovdje str. 334.

56

D. Grlić, *Zašto*, str. 294.

57

Ibid., str. 151.

58

D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, Naprijed – Nolit, Zagreb – Beograd 1988., str. 150.

59

Ibid., str. 159.

Svako djelovanje na liniji humanizma nova je pukotina na zdanju dogmatizma, kao što je i svako umjetničko djelo mala revolucija u korist istinskih vrijednosti. Perspektiva osvajanja slobode neodvojiva je, dakle, od partikularne odgovornosti spram općih vrijednosti pa se može promatrati i kao osobni revolucionarni čin u cilju reintegriranja stvaralačkog čovjeka. Drugim riječima, da bi radikalno transformirao, čovjek mora radikalno stvarati i preispitivati. Nije li, stoga, umjetnost revolucija koja traje?

Grličev afirmativan stav prema umjetnosti, ali i spram revolucije – koju smatra koliko imanentnim elementom ljudskog, toliko i temeljnim elementom umjetnosti – dovodi u pitanje svaki pristup koji uniformno odbacuje sve ono što užmiče standardnom i sistemski poželjnom. Braneći stvaralačku potku marksističke filozofije, on poziva na reformiranje kvazimarksističkog pristupa umjetnosti, naglašavajući pritom da se istodobno:

»... ne samo ne negira, nego, štoviše, afirmira izvorno revolucionarno, dakle marksističko osmišljavanje upravo toga novoga u umjetnosti, koje u ovom trenutku svjetske kulturne povijesti ima svoje izuzetno i doista epohalno značenje.«⁶⁰

Vjerujući da »dogmatizirana negacija dogmatizma«⁶¹ ne dopijeva dalje od puke demagogije, Grlič uviđa da je proturječnost između razvoja sistema i autonomije umjetnosti kompleksan problem koji ne može biti jednoznačno definiran. Razvoj društva trebalo bi voditi prema što većem oslobađanju, međutim, uslijed nastojanja da se proces »oslobađanja« uspostavi i prati odozgo te time stavi pod kontrolu onih koji oslobađanje najbolje procjenjuju, mjere i po potrebi reducira, društvo se sve više udaljava od početne pretpostavke, čime se dolazi do paradoksa slobode – u navodnom cilju da se potakne, sloboda se ograničava, a država totalitarizira u naporu da bude determinanta napretka društva.

Ipak, Grlič je jasan pri odbrani stvaralačkog imperativa – neophodnog uvjeta svakog djelovanja – ali i kod uspostavljanja distinkcije između one vrste (dogmatskog) marksizma koja se nameće kao kompetentna da ocjenjuje svaki drugi i onog istinskog marksizma – Marxove filozofije – koji procjenjuje s obzirom na stvaralačku potenciju i humanističku perspektivu. Imajući u vidu potpuno postvarenje čovjeka, Grlič piše o oslobođenju i nadilaženju njegove podčinjenosti. Oslanjajući se na Marxovo vjerovanje u prijelaz prema pravoj povijesti čovječanstva, Grlič nema dilemu da je umjetničko mijenjanje fundament humanističkog obrata:

»Umjetnost se više ne približava i ne prilagođava svijetu, ona se više ne snalazi u jednoj njoj bitno suprotstavljenoj 'gruboj' danosti, već svijet počinje živjeti u umjetnosti. Humano tek postaje stvarno, a stvarno humano.«⁶²

Dakle, za Grliča je umjetnost jedan od najrelevantnijih kriterija za ispitivanje mogućnosti društvenog preobražaja pa, ukazujući na značaj potrebe za umjetnošću koja umnogome korespondira s revolucionarnom prirodom čovjeka, Grlič apostrofira umjetničku prirodu promjene. To implicira da je za samoostvarenje nužno iznalaženje vlastitog puta:

»Rušiti znači često puta mnogo više ukazati na novi put, znači zapravo više graditi no popravljati, krpiti, uljepšavati utabane staze čiji su se temelji dobro izlizali.«⁶³

Slijedeći ovu misao, put k očovječenom čovjeku podrazumijeva ujedno i premašivanje i ponovno uspostavljanje – razaranje nečovječnog i sazdanje humanog.

Sladana Kavarić Mandić

**Dogma and Creativity: A Contribution to
the Evaluation of Grlić's Critique of Dogmatism**

Abstract

The paper deals with basic characteristics of dogmatic thinking, taking into consideration especially the relation towards the creative essence of the human being. Discussing the development of human being and its (self)perception in the conditions of desirable uniformity and limited freedom, the paper strives to point at the inevitability of continuous overcoming of given possibility and point out the meaning of candid, antidogmatic practices aimed at making the humanistic philosophy come to be. Referring to the basic assumptions of Danko Grlić's philosophy, the work examines the implications of Marx's political instrumentalisation, draws attention to the one-dimensionality of dogmatic thinking and emphasises the antidogmatic nature of original Marxism.

Keywords

Danko Grlić, Karl Marx, Marxism, dogma, creativity, humanism

60

D. Grlić, *Filozofija i umjetnost*, str. 219.

61

Grlić napominje da pri analizi jednoobraznog načina mišljenja postoji opasnost od zalaženja u nepotrebna uopćavanja i frazerstva, koja karakteriziraju upravo kritizirano, dogmatsko mišljenje. Takve tendencije značile bi kritiku dogmatizma s njemu svojstvene pozicije zatvorenosti te je, prije, posrijedi zapadanje u dublji dogmatizam, negoli konstruktivna, stvaralačka kritika. – Ibid., str. 220.

62

Danko Grlić, *Umjetnost i filozofija*, Mladost, Zagreb 1965., str. 30.

63

D. Grlić, *Contra dogmaticos*, str. 31.

FILOZOFSKA ISTRAŽIVANJA

Hrvatsko filozofsko društvo
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3. HR – 10 000 Zagreb, Hrvatska

tel: +385-1-6111-808
filozofska.istranzivanja@hrfd.hr
<https://www.hrfd.hr/>

Izdavač

Hrvatsko filozofsko društvo

Glavni i odgovorni urednik

Ante Čović

(Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu)

Zamjenik glavnog i odgovornog urednika

Hrvoje Jurić

(Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu)

Izvršni urednik

Luka Perušić

(Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu)

Tajnica uredništva

Mira Matijević

(Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb)

Uredništvo

Marita Brčić Kuljiš (Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu), Bruno Čurko (Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu), Ivo Džinić (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Igor Eterović (Medicinski fakultet, Sveučilište u Rijeci), Anto Gavrić (Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu), Max Gottschlich (Institut za praktičku filozofiju, Katoličko privatno sveučilište u Linzu), Josip Guč (Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu), Thomas Sören Hoffmann (Institut za filozofiju, Sveučilište u Hagenu), Luka Janeš (Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu), Ljudevit Fran Ježić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Nevad Kahteran (Filozofski fakultet, Sveučilište u Sarajevu), Željko Kaluđerović (Filozofski fakultet, Sveučilište u Novom Sadu), Marko Kardum (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Ivica Kelam (Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku), Marcus Knaup (Institut za filozofiju, Sveučilište u Hagenu), Denis Kos (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Marko Kos (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Tomislav Krznar (Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Janko Lozar Mrevlje (Filozofski fakultet, Sveučilište u Ljubljani), Ana Maskalan (Institut za društvena istraživanja u Zagrebu), Igor Mikecin (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Boško Pešić (Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku), Marija Selak Raspudić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Sandro Skansi (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Damir Smiljanić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Novom Sadu), Goran Sunajko (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Matija Mato Škerbic (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Marija Todorovska (Institut za filozofiju, Sveučilište Sv. Ćirila i metoda u Skopju), Iris Vidmar Jovanović (Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci), Ivana Zagorac (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu)

Izvršni mladi urednik

Jan Defrančeski

(Centar za integrativnu bioetiku, Sveučilište u Zagrebu)

Krug mladih urednika

Jakov Erdeljac (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Kristijan Gradečak (Hrvatsko filozofsko društvo, Varaždin), Katarina Katavić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Lidija Knorr (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Anita Lunić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu), Denis Novko (Hrvatsko filozofsko društvo, Varaždin), Damir Sekulić (Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku), Ivan Smiljanić (Državni arhiv, Virovitica), Bernard Špoljarić (Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb), Mislav Uzunić (Hrvatsko filozofsko društvo, Vinkovci/Rijeka), Matija Vigato (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu)

Savjet časopisa

Mile Babić (Franjevačka teologija u Sarajevu), Sergio Belardinelli (Odsjek za političke i društvene znanosti, Sveučilište u Bologni), Isuf Berisha (Hrvatsko filozofsko društvo, Priština), Sulejman Bosto (Filozofski fakultet, Sveučilište u Sarajevu), Igor Čatić (Fakultet strojarstva i brodogradnje, Sveučilište u Zagrebu), Predrag Čičovački (Koledž Sv. Križa u Worcesteru), Dejan Donev (Filozofski fakultet, Sveučilište Sv. Ćirila i Metoda u Skopju), Predrag Finci (Hrvatsko filozofsko društvo, London), Michael George (Sveučilište Sv. Tome u Frederictonu), Elvis Imafidon (Škola povijesti, religija i filozofija, Sveučilište u Londonu), Orhan Jašić (Fakultet islamskih znanosti, Sveučilište u Sarajevu), Mislav Ježić (Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu), Valentina Kaneva (Filozofski fakultet, Sveučilište Sv. Klimenta Ohridskog u Sofiji), Gottfried Küenzlen (Institut za teologiju i etiku, Vojno sveučilište u Münchenu), Mislav Kukoč (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Željko Loparić (Hrvatsko filozofsko društvo, São Paulo), Ivica Martinović (Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb/Dubrovnik), Béla Mester (Istraživački centar za humanističke znanosti, Mađarska akademija znanosti), Thaddeus Metz (Filozofski fakultet, Sveučilište u Pretoriji), Amir Muzur (Medicinski fakultet, Sveučilište u Rijeci), Tomáš Nejeschleba (Filozofski fakultet, Sveučilište Palacký u Olomucu), Josip Oslić (Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu), Borut Ošljaj (Filozofski fakultet, Sveučilište u Ljubljani), Günther Pöltner (Institut za filozofiju, Sveučilište u Beču), Zdravko Radman (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), Iva Rinčić (Medicinski fakultet, Sveučilište u Rijeci), Walter Schweidler (Katoličko sveučilište u Eichstätt-Ingolstadt), Michael Spieker (Katoličko sveučilište u Münchenu), Kenan Šljivo (Filozofski fakultet, Sveučilište u Sarajevu), Stavroula Tsinorema (Filozofski fakultet, Sveučilište u Kreti), Lino Veljak (Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb), Kurt Walter Zeidler (Fakultet filozofije i obrazovanja, Sveučilište u Beču)

O časopisu

Filozofska istraživanja znanstveni je časopis Hrvatskog filozofskog društva, sa sjedištem u Zagrebu u Republici Hrvatskoj. Pokrenut 1980. godine, s vremenom je postao najvažniji časopis za filozofiju u Republici Hrvatskoj i jedan od relevantnijih na području Jugoistočne Europe. Svoj je uspjeh postigao angažiranim promicanjem otvorenosti prema novim idejama, pristupima i metodologijama, odnosno prema različitim orijentacijama, školama i strujama, kao i prema marginaliziranim ili neopravdano zapostavljenim temama. Njegujući kriterije zdravog i društveno funkcionalnog znanstvenog dijaloga, postao je konstitutivnim čimbenikom u razvoju regionalne filozofijske kulture.

Kao časopis u otvorenom pristupu, **Filozofska istraživanja** podržavaju koncept otvorene znanosti i ne naplaćuju svoju uslugu. Svi su sadržaji besplatno dostupni korisnicima ili njihovim institucijama bez naknade. Korisnici mogu čitati, preuzimati, umnažati, distribuirati, ispisivati, pretraživati, povezivati ili koristiti pune tekstove članaka u bilo koju nekomercijalnu zakonitu svrhu bez prethodnog dobivanja dopuštenja od izdavača ili autora, ali moraju dati odgovarajuće priznanje, dati vezu na licencu i naznačiti jesu li izvršene promjene. Pristup je u skladu s generičkom licencom Attribution-NonCommercial 2.0 (CC BY-NC 2.0), dostupnom ovdje: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/2.0/>.

Filozofska istraživanja redovito izlaze od 1980. godine u četiri sveska godišnje, a objavljuju isključivo izvorna znanstvena istraživanja, prethodna priopćenja i pregledne radove iz svih filozofskih i filozofiji srodnih disciplina, uključujući interdisciplinarna i transdisciplinarna istraživanja s relevantnim filozofskim udjelom, te kritičke prikaze (recenzije) novobjavljenih (izvornih ili prevedenih) monografija, sabranih djela, zbornika, enciklopedija, rječnika i drugih tipova djela relevantnih za područje.

Članci objavljeni u **Filozofskim istraživanjima** referiraju se u sljedećim citatnim bazama:

- WEB OF SCIENCE CORE COLLECTION / ARTS AND HUMANITIES CITATION INDEX
- SCOPUS
- ERIH Plus
- SCIMAGO JR
- DOAJ
- CEEOL
- PHILOSOPHY RESEARCH INDEX
- THE PHILOSOPHER'S INDEX
- RILM

Upute i dokumentacija

Upute za autore	Upute za navođenje izvora	Upute za recenzente
Izdavačka etika	Obrazac za pisanje članka	Službena stranica

REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Na temelju članka 21. i 84. Statuta Sveučilišta u Zagrebu,
sukladno članku 93. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju,
na prijedlog Povjerenstva za utvrđivanje kriterija i potvrdu izbora u zvanje,

Senat Sveučilišta u Zagrebu potvrđuje da je

prof. dr. sc.
LINO VELJAK

redoviti profesor
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

izabran

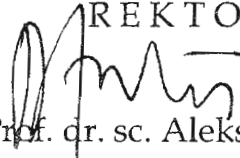
u trajno znanstveno-nastavno zvanje

redovitoga profesora

u području humanističkih znanosti,
polje: filozofija - ontologija

Broj: 640-01/07-17/71
Zagreb, 11. rujna 2007.

REKTOR

Prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš

УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ

Цетински пут б.б.
П. факс 99
81000 ПОДГОРИЦА
ЈУГОСЛАВИЈА
ТЕЛЕФОНИ: (081) 268-427
268-428
Факс: (081) 242-301

UNIVERSITY OF MONTENEGRO

Cetinjski put b.b.
P.O. BOX 99
81000 PODGORICA
YUGOSLAVIA
Phone: (+381) 81 268-427
268-428
Fax: (+381) 81 242-301

Број: 01-532
Датум, 10.07.2002. г.

Ref: _____
Date, _____

Na osnovu člana 97. Zakona o Univerzitetu ("Sl.list RCG", br. 27/92 i 6/94) i člana 94. Statuta Univerziteta Crne Gore, Naučno-nastavno vijeće Univerziteta Crne Gore, na sjednici održanoj, 09.07.2002.godine donijelo je

ODLUKU O IZBORU U ZVANJE

Dr SAVO LAUŠEVIĆ bira se u zvanje **redovnog profesora** Univerziteta Crne Gore za predmete: Estetika i Istorija filozofije IV (Savremena filozofija) na Filozofskom fakultetu u Nikšiću.

PRAVNA POUKA: Protiv ove odluke može se uložiti žalba Naučno-nastavnom vijeću Univerziteta Crne Gore u roku od 15 dana od dana prijema iste.

РЕКТОР,
[Signature]
Prof. dr Predrag Obradović

Sveučilište Sjever

Senat

HRBON
ALISBBAINO

SVEUČILIŠTE
SJEVER

KLASA: 602-04/19-02/02
URLBROJ: 2137-G336-09-19-11
Koprivnica, 24. siječnja 2019.

Na temelju čl. 59. i 95. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju te čl. 46. Statuta Sveučilišta Sjever, u postupku izbora dr.sc. Sejada Alića u znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor i odgovarajuće radno mjesto u području humanističkih znanosti, polje filozofija, Senat Sveučilišta Sjever na IV. sjednici u akademskoj godini 2018./2019., održanoj 24. siječnja 2019. godine donio je sljedeću

ODLUKU

I.

Izabire se dr.sc. Sejad Alić u znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor i odgovarajuće radno mjesto u području humanističkih znanosti, polje filozofija.

U znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor i odgovarajuće radno mjesto, dr.sc. Sejad Alić bira se na vrijeme od 5 godina.

Obrazloženje

Na natječaj za izbor jednog nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor i odgovarajuće radno mjesto u području humanističkih znanosti, polje filozofija koji je objavljen u NN br. 92 od 18. listopada 2018. godine, dnevnom listu i na službenim web stranicama Sveučilišta javio se dr.sc. Sejad Alić.

Temeljem izvješća Stručnog povjerenstva za davanje mišljenja o ispunjavanju uvjeta pristupnika u sastavu: 1. Prof.dr.sc. Lino Veljak, red.prof. u trajnom zvanju, područje humanističkih znanosti, polje filozofija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, predsjednik; 2. Prof.dr.sc. Nenad Smokrović, red.prof. u trajnom zvanju, područje humanističkih znanosti, polje filozofija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, član; 3. Prof.dr.sc. Ivan Koprek, red.prof. u trajnom zvanju, područje humanističkih znanosti, polje filozofija, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, član, dr.sc. Sejad Alić ispunjava sve zakonski propisane uvjete te uvjete Rektorskog zbora za izbor u znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor i odgovarajuće radno mjesto u humanističkom području znanosti, polje filozofija.

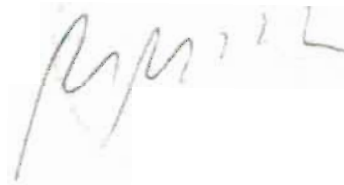
Vijeće humanističkog područja znanosti je dana 23. siječnja 2019. godine donijelo Odluku o prihvaćanju izvješća gore navedenog Stručnog povjerenstva (Klasa: 602-04/19-09/6/1, Ur.broj: 2137-0336-37-19-3) te utvrdilo da dr.sc. Sejad Alić ispunjava sve zakonski propisane uvjete te uvjete Rektorskog zbora za izbor u znanstveno-nastavno zvanje redoviti profesor i odgovarajuće radno mjesto u području humanističkih znanosti, polje filozofija.

Sukladno navedenom, odlučeno je kao u dispozitivu ove odluke.

II.

Ova Odluka stupa na snagu s danom donošenja.

Za Sveučilište
Prof.dr.sc. Marin Milković, rektor

Dostaviti:

1. Dr.sc. Sejad Alić,
2. Pismohrana, ovdje.